

SIRIUS

OPRECHT

EDITIE 24 MAART 2023

OPSTAND!

COLOFON

De OpRecht is het verenigingsblad van Sirius, studievereniging binnen het Utrecht Law College.

Heb je een opmerking naar aanleiding van deze voorjaarseditie of heb je een idee voor een volgende OpRecht? Laat het weten aan de redactie (oprecht@ulcsirius.nl).

Jaargang 18, 1e editie
24 maart 2023

Hoofdredactie
Nadine van de Sande

Redactie
Sophia Blomjous, Camilla Buijs, Rosie van Vliet, Eduard Jannis de Reu en
Sten Knipscheer

Vormgeving
Rosie van Vliet

Met speciale dank aan:
Anne Smits, Kees Struijk, Marwan el Khattabi, Nienke van der Heijden,
Renate Koopmans, Stijn Harryvan en Tim Vlug.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(s) en Studievereniging Sirius geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden, noch de gevolgen hiervan.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Studievereniging Sirius.

INHOUD

5	Voorwoord
6	Het online gebiedsverbod: we zijn er nog niet (<i>Gastartikel</i>)
11	Interview met Siri: Katya Hrytsyuk
14	Kan artikel 9 GW nog rustig slapen?
16	Rechtsstaat of dictatuur?
20	De roze revolutie: het begin en de teloorgang van queer emancipatie in Nederland (<i>Gastartikel</i>)
22	Ius van vroeger tot vandaag: van revoluties naar demonstratierecht
26	Iraans protest (<i>Gastartikel</i>)
28	Interview met JINC Utrecht
30	Niets gewoner dan oorlog
32	De Baltische ketting: hoe drie volken zich verbonden in hun strijd tegen het communisme (<i>Gastartikel</i>)
34	Horatii, David & staatsplicht (<i>Gastartikel</i>)
36	Recensie ‘Human Acts’ - Han Kang
38	De Arabische lente: Libië (<i>Gastartikel</i>)

VOORWOORD

Sinds de Iraanse en Islamitische revolutie in 1979 is het voor vrouwen verplicht om het hoofd te bedekken. 16 september jl. is Mahsa Amini - een 22-jarige studente - door de zedenpolitie opgepakt omdat zij in strijd zou hebben gehandeld met deze regel. Het geweld dat de politie hierbij gebruikte, is haar fataal geworden. Sindsdien demonstrenen Iraniërs massaal tegen het beleid van de huidige ayatollah Ali Khamenei en in het bijzonder tegen de onderdrukking van vrouwen.¹ Al 537 demonstranten zijn hierbij omgekomen.

Met deze opstand hopen de Iraniërs de ayatollah van zijn troon te stoten en een overgang teweeg te brengen naar een vrijere samenleving. Maar liefst 81 procent van de Iraniërs wil dat de huidige Islamitische republiek ten val komt.² Op deze manier willen ze bereiken dat vrouwen in vrijheid en gelijkheid kunnen leven. Hun leus is dan ook: ‘vrouwen, leven, vrijheid’.³

Opvallend is dat sinds 1979 vrouwen juist massaal naar de steden zijn getrokken om daar te gaan studeren. Hun familie achtte dat immers - omdat de Islamitische republiek was gesticht - veilig genoeg voor hen. Op dit moment is vijftig tot zestig procent van de studenten dan ook vrouw. Hoewel dit op zich blijk geeft van ontwikkeling op het gebied van gendergelijkheid, worden de vrouwen zich door de educatie des te meer bewust van de ongelijkheid.⁴

Het belang van opstand en revolutie wordt bij dezen nog maar eens duidelijk. Zolang niemand tegen een regime opstaat, zal er niets veranderen. Het is ontzettend dapper dat vrouwen en mannen zich verenigen om dit schrijnende onrecht aan te pakken.

In deze editie schrijven we over veel verschillende vormen van opstand. Je zult lezen over vreedzame en gewelddadige vormen van protest en over opstanden uit de geschiedenis en dit alles uiteraard geschreven vanuit een overwegend juridisch perspectief.

Met deze eerste editie van de OpRechtie ‘23 maakt de commissie van ‘22 plaats voor verse mensen met mooie ideeën, inspirerende stukken en een nieuw geluid.

Veel leesplezier aankomend jaar!

Liefs,

Nadine van de Sande (voorzitter OpRechtie ‘23) en Nienke van der Heijden (voorzitter OpRechtie ‘22)

1 <https://nos.nl/artikel/2444907-iraanse-vrouw-sterft-na-arrestatie-door-religieuze-politie>

2 <https://gamaan.org/wp-content/uploads/2023/02/GAMAAN-Protests-Survey-English-Report-Final.pdf>

3 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/vrouwen-leven-vrijheid-iraniers-gaan-al-dagenlang-de-straat-op-tegen-onderdrukking~ba059441/>

4 <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5218409/iran-vrouwen-iraanse-gevaar-eigen-leven-mensenrechten>

HET ONLINE GEBIEDSVERBOD: WE ZIJN ER NOG NIET

Door: Tim Vlug

1. Inleiding

Sociale media hebben zich in rap tempo onmisbaar gemaakt in de huidige maatschappij. En hoeveel moois sociale media ook kunnen brengen, kunnen ze ook zeer negatieve effecten hebben op een maatschappij. Online bedreigingen en andere strafbare uitingen zijn aan de orde van de dag, soms met de dood ten gevolg. Maatschappelijke discussies worden uitgevochten via online platforms als Instagram, Facebook en Telegram. Wat als de uitlatingen op deze en andere platforms leiden tot ongeregelde heden in de fysieke wereld? Denk bijvoorbeeld aan Project X Haren in 2012. Maar ook rellen, demonstraties en bestormingen kunnen het gevolg zijn van online oproepen.¹ Hoe verhoudt de handhaving van de openbare orde zich hiertoe? Recent is, met het oog op deze problematiek, het fenomeen van het online gebiedsverbod in het leven geroepen. De burgemeester legt dan aan een persoon die online opruiende uitlatingen heeft gedaan, kortgezegd, een last onder dwangsom op met een verbod om online verdere opruiende uitlatingen te doen. In deze bijdrage zal ik betogen waarom naar mijn mening de burgemeester op dit moment niet rechtsgeldig een dergelijke last kan opleggen en dat het maar de vraag is of de burgemeester een dergelijke bevoegdheid zou moeten toekomen. In paragraaf 2 behandel ik kort de algemene aspecten van het gebiedsverbod. In paragraaf 3 zal ik ingaan op het fenomeen van het online gebiedsverbod en de verhouding tot een ‘gewoon’ gebiedsverbod. In paragraaf 4 behandel ik de juridische toelaatbaarheid van het online gebiedsverbod op basis van de gehanteerde wettelijke grondslagen. In paragraaf 5 uit ik een korte visie over de toekomst van het gebiedsverbod. Tot slot sluit ik in paragraaf 6 af met mijn conclusie.

1 Zie bijvoorbeeld: W. Heck, ‘Relschoppers op sociale media: ‘Deel dit massaal. We kunnen onze broeders niet alleen laten’’, *NRC Handelsblad* 25 januari 2021.

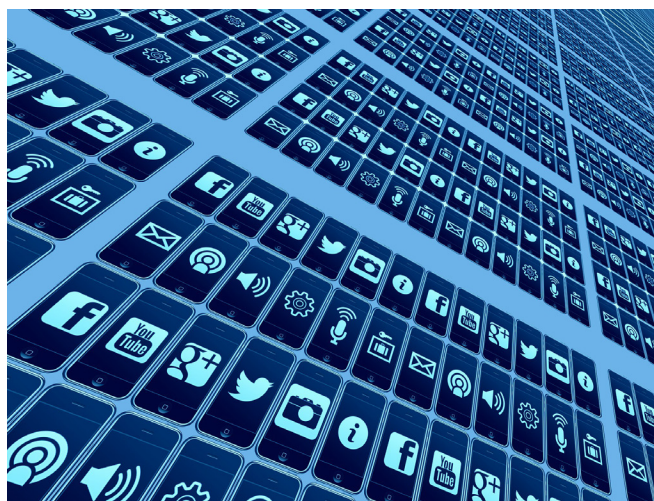
2. Het gebiedsverbod; algemene aspecten

Ter voorkoming van wanordelijkheden heeft de burgemeester een belangrijke taak. Zo brengt artikel 172 lid 1 Gemeentewet (hierna: Gemw) krachtig tot uitdrukking: ‘De burgemeester is belast met de handhaving van de openbare orde.’ Om deze taak tot een goede invulling te brengen, zijn in artikel 172 t/m 176a Gemw verschillende bevoegdheden opgenomen, zoals de aanwijzing van een veiligheidsrisicogebied, het sluiten van een woning of het geven van bevelen bij openbare samenkomsten. Een en ander natuurlijk binnen de kaders die deze artikelen stellen. Specifiek relevant hier is artikel 172a Gemw, dat de burgemeester de bevoegdheid geeft om, bij ernstige vrees voor verdere verstoring van de openbare orde, een gebiedsverbod op te leggen aan een persoon die (i) individueel of in groepsverband de openbare orde ernstig heeft verstoord of als vrees bestaat voor een zodanige verstoring, (ii) bij groepsgewijze ernstige verstoring een leidende rol heeft gehad, dan wel (iii) individueel of in groepsverband *herhaaldelijk* de openbare orde heeft verstoord of (iv) bij deze groepsgewijze verstoring van de openbare orde een leidende rol heeft gehad.² Een gewoon gebiedsverbod kan vorm krijgen op drie verschillende manieren. Het kan een verbod inhouden om (i) zich te bevinden in of in de omgeving van een of meer bepaalde objecten binnen de gemeente, dan wel in een of meer bepaalde delen van de gemeente (art. 172a lid 1 sub a Gemw), (ii) zich in een of meer bepaalde delen van de gemeente op een voor het publiek toegankelijke plaats zonder redelijk doel met meer dan drie andere personen in groepsverband op te houden (art. 172a lid 1 sub b Gemw), of (iii) een gebod om zich op bepaalde tijdstippen te melden op of vanaf bepaalde plaatsen, al dan niet in

2 Dit gebiedsverbod zal hierna worden aangeduid als ‘gewoon’ gebiedsverbod. Met ingang van 1 juli 2015 kan een gewoon gebiedsverbod ook worden opgelegd aan zgn. *first offenders* als sprake is van een *ernstige* verstoring is en vrees voor herhaling bestaat. Zie: Stb. 2015, 255.

een andere gemeente (art. 172a lid 1 sub c Gemw).³

Dit bevel kan maximaal drie maanden bedragen en onder omstandigheden maximaal drie keer met nog eens drie maanden worden verlengd (art. 172a lid 6 Gemw). Het bevel wordt in ieder geval ingetrokken indien het niet langer nodig is ter handhaving van de openbare orde (art. 172a lid 9 Gemw). Opgemerkt dient nog te worden dat sommige gewone gebiedsverboden worden opgelegd op basis van regels uit de Algemene Plaatselijke Verordening (hierna: APV) van de gemeente of op basis van de algemene bevelsbevoegdheid van artikel 172 lid 3 Gemw.⁴ Artikel 172a Gemw is immers een sterkere verankering van de bevoegdheid tot het opleggen van een gewoon gebiedsverbod, maar sluit de mogelijkheid tot het opnemen van deze bevoegdheid in de APV, in de vorm van een zgn. ‘verblijfsontzegging’, niet uit. Dit wordt ook tot uitdrukking gebracht in de aanhef van artikel 172a lid 1 Gemw.⁵ Een uitgebreide behandeling van de precieze verhouding tussen decentrale regels, artikel 172 lid 3 Gemw en artikel 172a Gemw valt verder buiten het bestek van deze bijdrage.⁶

3 Verder heeft de burgemeester dezelfde (gebonden) bevoegdheid in enkele bijzondere gevallen, zoals het geval dat een voetbalhooligan een sanctie van de KNVB heeft gekregen of een officier van justitie een strafrechtelijke gedragsaanwijzing heeft gegeven. Zie hiervoor art. 172a leden 2, 3 en 5 Gemw

4 Zie bijvoorbeeld artikel 2.9 APV Amsterdam.

5 Vgl. ABRvS 7 september 2022, ECLI:N-L:RVS:2022:2636 voor de verhouding tot de algemene bevelsbevoegdheid uit artikel 172 lid 3 Gemw.

6 Zie daarvoor bijvoorbeeld: De Jong, T&C *Gemeentewet Provinciewet*, art. 172a Gemeentewet, aant. 2 en 5

3. Het online gebiedsverbod

Artikel 172a Gemw is ingevoerd met het oog op de voorkoming van openbare ordeverstoring door voetbalvandalisme. De wet heet immers *Wet maatregelen bestrijding voetbalvandalisme en ernstige overlast (Wet MBVEO)*.⁷ Openbare ordeverstoring openbaart zich anno 2023 echter ook in hele andere vormen. Te denken valt aan de avondklokrellen in 2021, waarbij gigantische schade is ontstaan aan privaat en publiek eigendom of de boerenprotesten van afgelopen jaar, waarbij snelwegen werden bezaaid en geblokkeerd. Deze gebeurtenissen konden zo groot worden door de invloed van sociale media. Zo bestonden grote groepen binnen chatdienst Telegram waar demonstranten zich tegen het coronabeleid concentreerden.⁸ Bij de boerenprotesten was dit eveneens het geval.⁹

Onder het motto *modern problems require modern solutions* proberen burgemeesters grip te krijgen op deze nieuwe vorm van openbare ordeverstoring. De burgemeester van Utrecht legde in 2021 voor het eerst een online gebiedsverbod op aan een man die op sociale media opriep om te gaan rellen. Het bevel hield in dat de man zich diende te onthouden van online uitlatingen die zouden kunnen leiden tot wanordelijkheden in de stad.¹⁰ In datzelfde jaar werd ook een online gebiedsverbod opgelegd door de burgemeester van Haarlem. Deze hield, naast een verbod tot nieuwe opruiende online uitlatingen, in dat de eerder geplaatste oproepen om te rellen moesten worden verwijderd. De overtreder weigerde, waardoor hij een dwangsom van 2.500 euro verbeurde.¹¹ Later volgden ook nog andere experimenten met online gebiedsverboden in onder meer Amsterdam en Almelo.¹²

Hoewel het woord ‘gebiedsverbod’ wordt gehanteerd, is het online gebiedsverbod iets wezenlijk anders dan een gewoon gebiedsverbod.

7 Stb. 2010, 325.

8 Zie bijvoorbeeld: R. Kain, ‘De Rotterdamse reischoppers vonden elkaar via Telegram’, *Trouw* 20 november 2021.

9 Zie bijvoorbeeld: S. Hulsen, ‘Op Telegram weten ontevreden burgers en boeren elkaar te vinden’, *RTL Nieuws 1 juli 2022*.

10 ‘Online gebiedsverbod voor man die oproep tot rellen Utrecht’, www.utrecht.nl.

11 G. Sikma, ‘Haarlemse jongen moet forse dwangsom betalen voor opruien tot rellen’, *NH Nieuws* 3 december 2021.

12 M. Knapen, ‘De geitenpaadjes naar online gebiedsverboden’, *Binnenlands Bestuur* 27 december 2022.

Ten eerste is er geen specifieke wettelijke grondslag voor het opleggen van een online gebiedsverbod. Veelal zal gebruik gemaakt worden van de algemene grondslag van artikel 172 lid 3 Gemw, dat stelt: ‘De burgemeester is bevoegd bij verstoring van de openbare orde of bij ernstige vrees voor het ontstaan daarvan, de bevelen te geven die noodzakelijk te achten zijn voor de handhaving van de openbare orde.’ Ook werd aansluiting gezocht bij verbodsbepalingen in huidige APV’s.¹³ In sommige gevallen wordt zelfs in een APV geëxperimenteerd met een apart artikel voor een online gebiedsverbod. Zo verbiedt sinds kort artikel 2:1b APV Almelo, kortgezegd, digitale ordeverstoringen.¹⁴ Ten tweede is de inhoud van een online gebiedsverbod wezenlijk anders. Een gewoon gebiedsverbod begrenst de bewegingsvrijheid van een persoon, omdat diegene zich voor een bepaalde tijd niet op een bepaalde plaats mag bevinden. Een online gebiedsverbod begrenst daarentegen de uitingsvrijheid van een persoon, omdat diegene zich moet onthouden van zekere uitlatingen op het internet. Daar komt nog bij dat het internet een onbegrensde plek is en om die reden beargumenteerd kan worden dat een online gebiedsverbod veel verstrekkender is dan een gewoon gebiedsverbod. Deze twee omstandigheden zijn een voedingsbodem geweest voor kritiek. In de volgende paragraaf zal deze worden behandeld in samenhang met de recente uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland over de juridische toelaatbaarheid van een online gebiedsverbod.

4. De juridische toelaatbaarheid van het online gebiedsverbod

Er zijn in de literatuur kritische kanttekeningen geplaatst bij het opleggen van een online gebiedsverbod. De kritiek ziet onder meer op het gebrek aan een specifieke wettelijke grondslag.¹⁵ Zoals hiervoor benoemd bestaat er (nog) geen specifieke wettelijke grondslag voor het opleggen van een online gebiedsverbod en wordt analogie gezocht bij bestaande wet- en regelgeving. Ik zal om die reden een onderscheid maken tussen de juridische toelaatbaarheid van respectievelijk een online gebiedsverbod (i) op basis van de huidige APV’s,

13 Bijvoorbeeld artikel 2.2 lid 1 sub g APV Utrecht. Deze grondslag werd gehanteerd bij het eerdergenoemde online gebiedsverbod in 2021. Zie hierover hierna par. 4.

14 Gmb. 2022, 546897.

15 Zie bijvoorbeeld uitgebreid: M. Buitenhuis, ‘De burgemeester: burgervader, handhaver van de openbare orde en sheriff van het internet? (deel 1)’, *Gemeentestem* 2022/44, p. 230-238 en M. Klos, ‘Bestuursrechtelijk ingrijpen in cyberspace?’, *Ars Aequi* 2022, p. 86-88.

(ii) op basis van een artikel in een APV dat specifiek ziet op openbare ordeverstoring online (‘nieuwe’ APV’s) en (iii) op basis van de algemene bevoegdheid van artikel 172 lid 3 en artikel 175 Gemw.

Online gebiedsverbod op basis van de huidige APV’s
Recentelijk heeft de rechtbank Midden-Nederland een uitspraak gedaan over de juridische toelaatbaarheid van een online gebiedsverbod op basis van een huidige APV-bepaling.¹⁶ Het ging in deze zaak om de hier eerder genoemde man die op sociale media opriep om te gaan rellen in 2021. Sharon Dijksma, burgemeester van Utrecht, had vervolgens een last onder dwangsom aan de man opgelegd, omdat hij zich schuldig zou hebben gemaakt aan een overtreding van de APV. De last hield in dat de man zich diende te onthouden van online uitlatingen (op sociale media) die zijn te kwalificeren als het door uitdagend gedrag aanleiding geven tot wanordelijkheden. Hieronder werd in ieder geval begrepen het oproepen tot of het delen van oproepen tot samenkomsten in Utrecht die tot doel hebben de openbare orde te verstoren. Volgens de burgemeester had de man met de oproep artikel 2.2 lid 1 sub g APV Utrecht overtreden, dat een verbod inhoudt om op een openbare plaats op enigerlei wijze door uitdagend gedrag aanleiding te geven tot wanordelijkheden. De rechtbank oordeelde dat een groepschat op social media niet kwalificeert als een openbare plaats en dat de last alleen om die reden al niet opgelegd had mogen worden. De rechtbank overwoog verder ten overvloede nog, dat ook al kon een online chatdienst als openbare plaats worden gekwalificeerd, artikel 2.2 lid 1 sub g APV Utrecht een ontoelaatbare inbreuk zou vormen op artikel 7 van de Grondwet (hierna: Gw), de vrijheid van meningsuiting. Volgens de rechtbank is het niet toegestaan om in een gemeentelijke verordening een bevoegdheid op te nemen tot het beperken van de inhoud van uitlatingen, omdat een dergelijke bevoegdheid niet terug te voeren is op een wet in formele zin. De APV kan zonder wettelijke basis dus géén inhoudelijke beperking van de vrijheid van meningsuiting bevatten. De vrijheid van meningsuiting kan alleen worden beperkt zonder spanning met artikel 7 Gw als het niet gaat om de inhoud van de uitlatingen, zoals bijvoorbeeld mogelijk is bij demonstraties op grond van artikel 5 van de Wet openbare manifestaties.

Online gebiedsverbod op basis van ‘nieuwe’ APV’s
De gemeenteraad van Almelo was dapper genoeg om artikel 2:1b in hun APV op te nemen, dat, kort-

16 Rb. Midden-Nederland 3 februari 2023, ECLI:NL:RB-MNE:2023:375.

gezegd, digitale openbare ordeverstoring verbiedt.¹⁷ Daarmee hebben ze het probleem dat een digitale chatdienst niet als een openbare plaats kwalificeert in ieder geval getackeld. Uit de overweging ten overvloede van de hiervoor benoemde uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland kan echter afgeleid worden dat een dergelijke bepaling in een APV opnemen juridisch onhoudbaar is. Artikel 7 lid 3 Gw is duidelijk: niemand heeft voorafgaand verlot nodig voor openbaring wegens de inhoud van gedachten en gevoelens behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Een APV wordt vastgesteld op grond van artikel 149 Gemw: ‘De raad maakt de verordeningen die hij in het belang van de gemeente nodig oordeelt.’¹⁸ Hoewel de rechtbank het niet met zoveel woorden zegt, is duidelijk dat artikel 149 Gemw niet de wettelijke basis biedt die nodig is om artikel 7 Gw in te perken. Voor bijzondere gevallen kunnen in de APV echter wel grondrechtbeperkende bevoegdheden zijn opgenomen, zolang deze maar te herleiden zijn tot een wet in formele zin. Artikel 174a Gemw is hier een goed voorbeeld van.¹⁹

17 Gmb. 2022, 546897.

18 Artikel 149 Gemw moet in samenhang worden gelezen met artikel 147 Gemw, dat de bevoegdheid tot het vaststellen van gemeentelijke verordeningen (in beginsel) aan de gemeenteraad toekent.

19 Dit artikel is aan de Gemeentewet toegevoegd nadat de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: ABRvS) had geoordeeld dat het in de APV opnemen van een bevoegdheid tot het sluiten van een woning bij de verstoring van de openbare orde in strijd was met de Grondwet, nu hier geen basis voor was in een wet in formele zin. Zie: ABRvS 28 augustus 1995, ECLI:NL:RVS:1995:AH6164.

Online gebiedsverbod op basis van artikel 172 lid 3 of artikel 175 Gemw

Wat overblijft, is het aanwenden van de bevoegdheid tot het opleggen van een online gebiedsverbod op basis van de Gemeentewet. Femke Halsema, burgemeester van Amsterdam, is van mening dat de Gemeentewet hier een voldoende grondslag voor biedt.²⁰ Ik vraag me ten eerste af of dat het geval is. Dat zou neerkomen op een beroep op de algemene bevelsbevoegdheid van artikel 172 lid 3 Gemw of op de bevoegdheid tot het geven van een noodbevel van artikel 175 Gemw. Ik betwijfel of dit een voldoende grondslag is om artikel 7 Gw in te berken. Artikel 172a is immers aan de Gemeentewet toegevoegd, omdat artikel 172 lid 3 Gemw voor het opleggen van veel gewone gebiedsverboden onvoldoende grondslag bood.²¹ Met het aanwenden van artikel 172 lid 3 Gemw mag een burgemeester namelijk geen grondwettelijk beschermde grondrechten inperken.²² Dat is eveneens het geval als de burgemeester een beroep wil doen op artikel 175 Gemw. Een nuance is wel dat een beperkte inbreuk op bepaalde grondrechten toegestaan is, indien het gaat om dwingende omstandigheden.²³ Het is naar mijn mening evident dat een online gebiedsverbod een meer dan beperkte inbreuk vormt op artikel 7 Gw en het opleggen van een online gebiedsverbod een veel ingrijpendere bevoegdheid is dan het opleggen van een gewoon gebiedsverbod. Alleen om die reden is een beroep op artikel 172 lid 3 of artikel 175 Gemw naar mijn mening niet mogelijk.

5. Toekomstperspectief

Wat nu? Over de hiervoor benoemde uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland zijn inmiddels al Kamervragen gesteld aan de Minister van Justitie en Veiligheid.²⁴ Het lijkt er dan toch echt op dat er een wettelijke verankering moet komen in de Gemeentewet voor het online gebiedsverbod.

20 D. Hielkema, ‘Halsema wil ‘online gebiedsverbod’ ondanks rechterlijke uitspraak toch doorzetten’, *Het Parool* 7 februari 2023.

21 Zie bijvoorbeeld: *Kamerstukken II* 2007/08, 31467, nr. 3, p. 12.

22 De Jong, T&C *Gemeentewet Provinciewet*, art. 172a Gemeentewet, aant. 2.

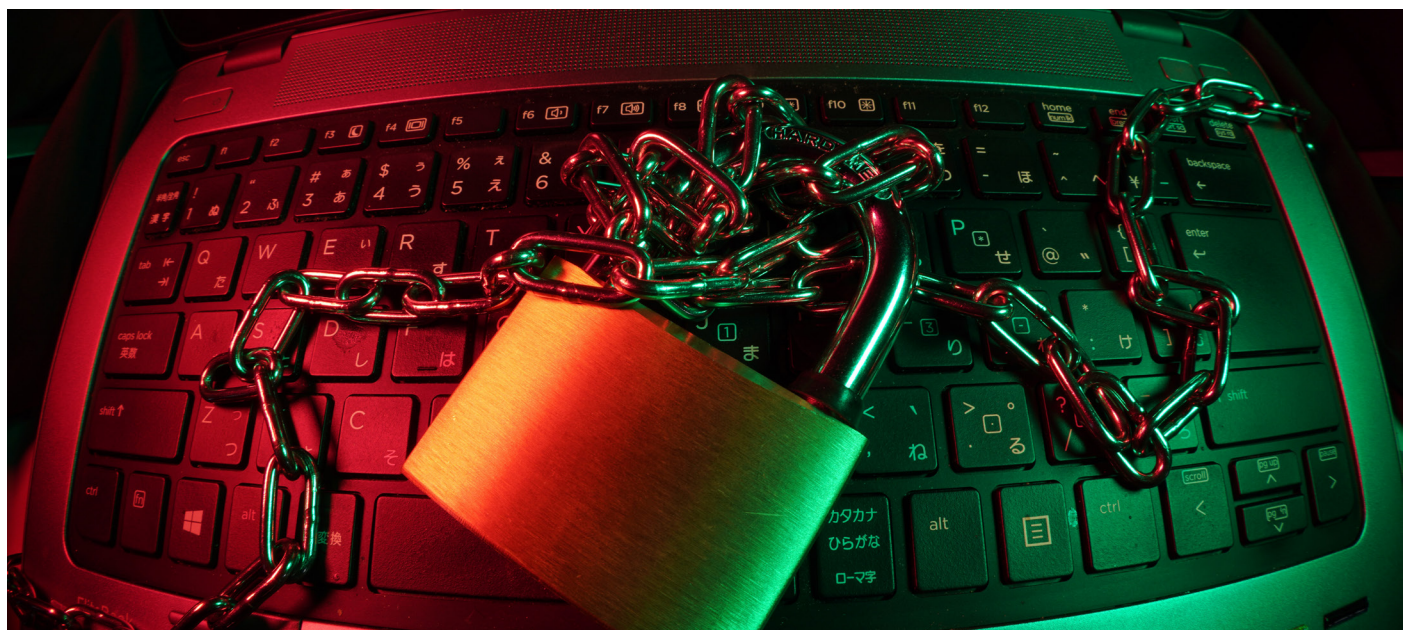
23 M. Buitenhuis, ‘De burgemeester: burgervader, handhaver van de openbare orde en sheriff van het internet? (deel 1)’, *Gemeentestem* 2022/44, p. 235.

24 *Aanhangsel Handelingen II* 2022/23, nr. 1723.

Is het probleem alleen daarmee dan opgelost? Dat denk ik niet. Waar het ene probleem wordt opgelost, ontstaat een andere. De bevoegdheid tot het opleggen van een online gebiedsverbod impliceert namelijk een mogelijkheid tot het houden van (online) toezicht op de overtreder. Hoe verhoudt dit zich tot nationale en Europese privacyregels, zoals de Algemene Verordening Gegevensbescherming? En hoe wordt bepaald welke burgemeester bevoegd is tot het opleggen van een online gebiedsverbod? Het internet kent immers geen gemeentelijke grenzen en beslaat in principe de hele wereld. Wordt dit dan bepaald op basis van de fysieke plaats vanaf waar de online uitlating is gedaan of juist op basis van de fysieke plaats waarop de online uitlating is gericht? Worden alle of bepaalde opruiende uitlatingen op alle of alleen op specifieke platforms verboden? Misschien nog een veel fundamentele vraag: is de burgemeester wel geschikt om te oordelen over welke uitingen toelaatbaar zijn en welke niet? Is dat niet voorbehouden aan de strafrechter die beoordeelt of sprake is van strafbare opruiing (artikel 131 Sr)? Kortom, er is werk aan de winkel.

6. Conclusie

Al met al kan ik stellen dat we er nog niet zijn met het online gebiedsverbod. Momenteel is er geen voldoende wettelijke grondslag aanwezig. Dit laat echter onverlet dat burgemeesters wel een legitiem belang hebben bij het opleggen van een online gebiedsverbod en de randen van de huidige regelgeving zullen opzoeken om dit te bewerkstelligen. Verder ben ik van mening dat nagedacht moet worden over de rol van de burgemeester in de democratische rechtsstaat. Waar houdt de handhaving van de openbare orde op en begint de toetsing van strafbare feiten door de rechter? Ik kijk in ieder geval uit naar de nieuwe ontwikkelingen met op het gebied van dit onderwerp.

INTERVIEW MET SIRI: KATYA HRYTSYUK

Door Camilla Buijs en Nadine van de Sande

Katya, vierdejaars Siri, is op haar zevende vanuit Oekraïne met haar gezin naar Nederland gekomen. Het grootste deel van haar familie woont in Rivne, in het noordwesten van Oekraïne. Ze heeft altijd veel contact met hen gehad en sinds de oorlog is dat alleen maar meer geworden.

Hoe heb jij het begin van de militaire invasie van vorig jaar beleefd?

Voor mij was het een hele heftige dag. Wij hadden al vliegtickets geboekt om familie in Oekraïne te bezoeken. Ik had er een slecht gevoel bij en vreesde dat het niet veilig zou zijn om te gaan. Mijn ouders waren het daar niet mee eens en uiteindelijk zijn zij samen met mijn zusje gegaan. Ik bleef dus in Nederland. Na de speech van Poetin op de vooravond van de inval, belde ik met mijn moeder. Ik zei dat de oorlog morgen misschien wel zou beginnen, maar

mijn moeder dacht dat het wel mee zou vallen. De volgende ochtend werd ik wakker en zag ik dat de oorlog inderdaad was begonnen. Ik heb me toen erg hulpeloos gevoeld, alleen in Nederland. Toen mijn vader die ochtend aan mijn tante vertelde wat er was gebeurd, wilde ze het eerst niet geloven. Ze stond juist klaar om de kinderen naar school te brengen, zoals altijd. Het gewone leven ging gewoon door. Natuurlijk had iedereen nauwgezet het nieuws gevolgd en de sfeer was zeker gespannen, maar in de afgelopen zeven jaar waren er wel meer momenten geweest waarop het had kunnen escaleren. Zelf heb ik dat eerder nog niet zo sterk gevoeld als deze keer, maar dat komt vooral omdat ik nu veel beter op de hoogte ben van de situatie dan vroeger.

Hoe is het toen verder gegaan met je familie?

De eerste twee weken waren echt een tornado waarvan ik me niet veel meer kan herinneren. Toen mijn ouders, mijn zusje en mijn oma terug probeerden te komen, hebben ze zeker drie dagen bij de douane in Oekraïne moeten wachten. Via Polen zijn ze toen met de auto terug naar Nederland gekomen. Later is er ook nog meer familie naar Nederland gekomen. Andere familieleden zitten nog steeds in Polen. De broer en zus van mijn oma hebben zelfs gedurende de eerste weken in een schuilkelder in het zuidoosten van Oekraïne gezeten voordat ze konden vluchten naar Rivne. Mijn oma is vanuit Polen teruggegaan naar Rivne om daar samen te kunnen zijn met haar broer en zus.

Heb je het met je familie vaak over de oorlog of proberen jullie het juist te vermijden?

Ik spreek mijn familie regelmatig. Het is niet dat we het altijd over de oorlog hebben, maar het speelt wel altijd op de achtergrond in de gesprekken. Soms hebben het ergens over en dan hoor je in de verte een luchtalarm. Daar zeg je dan even

wat over. Het is gewoon oorlog en dat kleurt elk gesprek wel in. Alle dagelijkse bezigheden worden erdoor beïnvloed. Zo moest mijn tante haar zoon eerder ophalen van zwemles, omdat het licht was uitgevallen door de slechte energievoorziening nu.

Heb je ook familieleden die andere gedachten hebben over de oorlog?

Ik heb een tante die in Sint-Petersburg woont. Zij is daarheen verhuisd toen dat nog Sovjet-Unie was, maar nu ligt het in Rusland. Haar denkbeelden zijn in de loop der tijd sterk veranderd. Toen in 2014 de illegale annexatie van de Krim plaatsvond, hadden we al een breuk in de familie en sprake we vrijwel niet met haar. Het contact is langzaam weer ontstaan, maar zij sprak zich sinds de oorlog duidelijk uit tegen Oekraïne en stond achter de Russische propaganda.

Je zegt dat de oorlog eigenlijk al begon in 2014 met de annexatie van de Krim. Wat vind je ervan dat er nu pas internationaal aandacht voor komt? Ik baal ervan dat er nu pas zoveel aandacht is. Ik vraag mij af hoeveel pijn en verlies voorkomen had kunnen worden als landen zich toen al met dezelfde standvastigheid hadden verenigd en achter Oekraïne hadden gestaan. Alle inwoners van Oekraïne (die niet het Russische regime steunen) zullen zonder stotteren zeggen dat de oorlog in 2014 is begonnen. De invasie op 24 februari 2022 is een escalatie van het conflict. Ik kan me niet meer herinneren wat er door me heen ging, bij het begin van de oorlog zeven jaar geleden. Ik weet wel dat er toen veel actie was binnen Oekraïne om slachtoffers te helpen en dat er verzet was tegen het Russische leger.

Dat haar naasten in Oekraïne vertelden wat zij meemaakten, veranderde haar denkbeelden niet. Op dit moment hebben we geen contact meer met haar.

Vind je dat andere landen genoeg hulp bieden?

Ik heb nog nooit eerder gezien dat landen zich zo verenigen. Er is veel aandacht voor en de aandacht blijft ook. Wat nu belangrijk is, is dat de steun niet afzakt en dat landen Oekraïne niet zullen proberen aan te sporen om gebieden af te staan om 'vrede' te krijgen. Er kan geen echte vrede komen als Oekraïne land afstaat.

Het zal alleen Rusland bevestiging geven dat je weg kan komen met een illegale oorlog. Hoe sneller de wapenleveringen verlopen, hoe sneller er echter vrede kan komen. De leveringen zijn nu soms vrij traag. Elke keer dat er een wapen later aankomt, kost dat gewoon mensenlevens.

Zie je om je heen dat er veel verzet is tegen Rusland?

Je moet echt je ogen sluiten, wil je het niet zien. Er is op alle mogelijk manieren verzet. Van mensen die Russische overheidswebsites laten crashen tot inzamelingsacties voor medicijnen of wapens, maar ook gewoon het dragen van een T-shirt met een middelvinger naar Rusland. Het gebeurt in alle vormen. Geen enkele Oekraïner zit echt stil, iedereen draagt wel zijn eigen steentje bij aan het verzet. Oekraïners zijn namelijk echt niet bang om in verzet te komen. Er heerst een heel sterke volksgeest van onverschrokkenheid en deze verdringt persoonlijk angsten. De geschiedenis heeft de Oekraïners op die manier gevormd. Oekraïne heeft al veel schrijnende dingen meegemaakt zoals de deportatie van de Krim-Tataren en de Holodomor. Hierdoor hebben we een soort vechtspirit ontwikkeld. Zelfs ons volkslied gaat hierover: “We zullen ons koste wat het kost sterk houden en het land beschermen.”

Denk je dat het verzet zin heeft?

Je wint de oorlog niet door een T-shirt te dragen met een middelvinger erop. Maar de kleine, alledaagse vormen van verzet dragen toch wel direct of indirect bij aan het verzet tegen Rusland. Kinderen maken veel tekeningen voor de Oekraïense soldaten aan het front om hun moraal omhoog te halen en ze doneren hun verjaardagsgeld aan het Oekraïense leger. Dit soort kleine dingen brengen Oekraïne op den duur dichterbij het winnen van de oorlog.

Hoe denk je dat de oorlog zich zal ontwikkelen?

Ik durf daar geen uitspraak over te doen maar ik weet dat er geen andere optie kan zijn dan een overwinning aan Oekraïense zijde. Het klinkt misschien heel nationalistisch om dat te zeggen maar ik denk dat niemand wil leven in een wereld waar het imperialisme van Rusland ongeremd zijn gang kan gaan. Ik hoop dat de oorlog snel voorbij is, maar ik denk ook dat alle Oekraïners die ik ken bereid zijn om door te vechten zo lang dat nodig is. Ik heb gelezen dat negentig pro-

cent van de Oekraïners door wil vechten tot heel Oekraïne, inclusief de Krim, heroverd is, zelfs als Rusland kernwapens tegen hen inzet.

Ben je veel bezig met het idee dat jij in Nederland woont en niet in Oekraïne?

Ik voel me juist heel machteloos, omdat ik hier slechter zicht heb op de situatie. Mijn tante is inmiddels terug in Oekraïne en zij ervaart dit ook. Vanuit Nederland kan je natuurlijk ook heel veel betekenen voor Oekraïne en op verschillende manieren bijdragen, maar je staat er niet middenin en dus weet je niet precies wat er op elk moment gebeurt en hoe het met je familie gaat.

Met dank aan: Katya Hrytsyuk

[Pagina na publicatie aanhepast op 23/03/2023 wegens onduidelijkheid]

KAN ARTIKEL 9 GW NOG RUSTIG SLAPEN?

Door: Eduard Jannis de Reu BA

Mijn vader en grootvader liepen op 21 november 1981 samen met zo'n 400.000 andere Nederlanders door de straten van Amsterdam. Dit was de Antikernwapendemonstratie die ook door Harry Mulisch is vereeuwigd in zijn boek de Aanslag.

Op donderdag 26 januari zijn aan de vooravond van een demonstratie verschillende leden van de klimaatactie groep *Extinction Rebellion* opgepakt. In verschillende kranten en andere media verschenen stukken over deze arrestatie. Klimaat activisten zouden onevenredig hard worden aangepakt, zeker ten opzichte van de boeren die demonstreren tegen het stikstofbeleid. Uit een recent onderzoek van de Volkskrant blijkt deze discrepantie ook objectief vast te stellen.¹ Ongeacht eenieders meningen over klimaatactivisten of boeren is het belangrijk om te onderzoeken of de grondrechten van medeburgers hiermee niet met de voeten getreden worden. Dit artikel behandelt of de preventieve arrestaties van leden van *Extinction Rebellion* mogelijk in strijd zijn met artikel 9 van de Grondwet.

Het recht tot betoging, beter bekend als het demonstratierecht, is pas een recente toevoeging. Zij is in 1983 aan artikel 9 Gw toegevoegd, maar maakte al sinds 1953 deel uit van ons recht door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Voorheen beschermde het artikel enkel het recht tot vergadering. Het verschil tussen vergadering en betoging is niet eenduidig, maar met vergadering wordt geacht enkel bedoeld te zijn als het uitwisselen van ideeën. Betoging daarentegen kenmerkt zich door het naar buiten kenbaar maken van ideeën en vrijwel altijd op een openbare plek.² Uit de Kamerstukken over de uitbreiding van het artikel volgt dat het recht om te betogen niet te ruim opgevat moet worden.³ Dit is opvallend.

Noch het uitoefenen van dwangmiddelen tegen de overheid of derde, noch het schaden van iemand in zijn beroep of bedrijf wordt als betoging gerekend.⁴ Het is dus kenmerkend voor een betoging zoals bedoeld in het artikel dat dit enkel het openbaar uitdragen van gedachten en wensen is. Wanneer dit karakter van maatschappelijke meningsuiting ontbreekt wordt een betoging niet onder het recht op betoging geschaard. Dit volgt uit het *Occupy* arrest.⁵ Ook indien feitelijk dwang overheerst, zoals bij het blokkeren of afzetten van wegen, kan geen bescherming genieten van het recht tot betoging zoals dit volgt uit art. 9 Gw.⁶

1 Serena Frijters, 'Veel meer arrestaties bij acties Extinction Rebellion dan bij boerenprotesten', *Volkskrant* 29 januari 2023.

2 Bunschoten, in: *T&C Grondwet en Statuut 2021*, art. 9 Gw, aant. 3.

3 Bunschoten, in: *T&C Grondwet en Statuut 2021*, art. 9 Gw, aant. 3.

4 Bunschoten, in: *T&C Grondwet en Statuut 2021*, art. 9 Gw, aant. 3.

5 ABRvS 27 augustus 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3174, AB 2015/181, m.nt. J.G. Brouwer en B. Roorda (*Occupy*).

6 Bunschoten, in: *T&C Grondwet en Statuut 2021*, art. 9 Gw, aant. 3.

De demonstratie van *Extinction Rebellion* die de aanleiding voor dit artikel is betrof een blokkade van de snelweg A12 in Den Haag. De demonstranten gingen gearmd op het wegdek zitten en een aantal hadden zich met elkaar verbonden door middel van een buis.⁷ Zoals hierboven behandeld, valt het bezetten van een weg niet onder het recht tot betoging van art. 9 Gw. De 768 aanhoudingen die bij de blokkade hebben plaatsgevonden zijn daarom ook niet verwonderlijk.

Is dit het organiseren van een demonstratie die niet wordt beschermd door de grondwet voldoende om 's ochtends vroeg van je bed gelicht te worden? De demonstranten werden gearresteerd omdat ze verdacht worden van opruiing.⁸ Volgens art. 131 Sr betreft dit het oproepen tot enig strafbaar feit of tot gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag. Het is niet voor het eerst dat een oproep tot het blokkeren van een weg heeft geleid tot een arrestatie en uiteindelijk zelfs een veroordeling voor opruiing. In 2021 heeft een Fries opgeroepen tot het versperren van een weg waarover een bus met *Kick Out Zwarte Piet* demonstranten op weg was naar een demonstratie.⁹ Het is van uitermate belang om aan te geven dat het hier expliciet gaat over het verhinderen van een demonstratie en niet tot het oproepen tot een demonstratie.

De hierboven gegeven feiten geven een complexe situatie weer. Het is vrij duidelijk dat het bezetten van een snelweg niet valt onder de bescherming gegeven door artikel 9 Gw en dat ook het oproepen van een dergelijke actie kan leiden tot een veroordeling voor opruiing. Objectief gezien is er geen juridisch bezwaar tegen de arrestaties van de *Extinction Rebellion*-leden. Toch is het niet onwaarschijnlijk dat menig Sirii de reactie van de het OM, met name het van het bed lichten van de activisten, overbodig zwaar zal achten. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het beeld dat dit een behandeling is die gereserveerd is voor 's lands zwaarste criminelen en het gevoel dat een acute dreiging of vluchtgevaar ontbreekt bij de demonstranten.

Het zal in de komende jaren nog vaak besproken worden hoe om te gaan met demonstratie zoals die van de boeren of van klimaatactivisten. Het mag echter duidelijk zijn dat wat er begin dit jaar gebeurd is niet in strijd is met artikel 9 van de grondwet, en waarschijnlijk nog vaker zal voorkomen.

7 Hessel von Piekartz, '768 actievoerders aangehouden bij klimaatactie A12, twee activisten zitten nog vast', *Volkscrant* 29 januari 2023.

8 Wil Thijssen, 'Advocaat Extinction Rebellion: 'Mijn cliënt wordt het recht te demonstreren ontnomen'', *Volkscrant* 26 januari 2023.

9 HR 15 december 2020, ECLI:NL:HR:2020:2020, *NJ* 2021/23, m.nt. Red. Aant.(Blokkeerfriezen)

RECHTSSTAAT OF DICTATUUR?

Door: Nadine van de Sande

Toen de voorman van actiegroep Viruswaarheid afgelopen november terechtstond voor zes uitlatingen die opruiend zouden zijn, was duidelijk dat er voor hem heel wat meer op het spel stond dan 180 uur taakstraf en een voorwaardelijke celstraf van drie maanden.¹ Of zoals hij het zelf samenvatte tegenover de rechters: *‘Jullie beslissen of hier sprake is van een rechtsstaat of dictatuur’*.² Juridisch-technisch onderscheidt de rechtszaak zich niet zo zeer van veel andere; wat het met name interessant maakt, is het wrakingsverzoek dat Willem Engel op de valreep indiende en de daarmee verband houdende discussie over de functie van de wraking. Daarnaast speelt de vraag of deze mogelijkheid niet zijn doel voorbij schiet wanneer een partij het instrument vermoedelijk om proces-strategische redenen gebruikt, die in wezen niets van doen hebben met de (on)partijdigheid van de rechterlijke macht. Enerzijds zal ik in dit artikel op beknopte wijze de rechterlijke uitspraak in de opruiingszaak annoteren en anderzijds zal ik trachten het wrakingsverzoek van Engel te duiden en in bredere zin de vraag te beantwoorden of deze mogelijkheid zijn doel niet geregeld voorbij schiet, omdat het om de verkeerde redenen wordt ingezet.

De tenlastelegging gestoeld op artikel 131 lid 1 Wetboek van Strafrecht luidt: *‘Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, tot enig strafbaar feit of tot gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag opruiet, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren of geldboete van de vierde categorie’*. Om aan deze delictsomschrijving te voldoen, moet sprake zijn van opzet. Dat ligt besloten in het werkwoord ‘opruien’. Voorwaardelijk opzet is daarvoor voldoende. Het opruien tot een strafbaar feit wordt vrij snel aangenomen, waarbij niet hoeft te zijn voldaan aan alle bestanddelen van een bepaald strafbaar feit. Pas niet is voldaan aan het opzetvereiste als de persoon zich geenszins bewust is geweest dat hij tot een strafbaar feit heeft opgeroepen. In de rechtszaak van Engel zijn zes uitspraken van hem getoetst aan deze delictsomschrijving. Over drie daarvan zal ik iets zeggen, zodat het kader van het delict duidelijker wordt.

De eerste uitlating luidt: *‘Nee tegen de prikbus-sen. Zorg ook dat je alle medewerkers fotografeert. Voor later zullen we maar zeggen’*. Een duidelijke oproep zou je zeggen. Er werd bovendien ook massaal gehoor aan gegeven. Maar om te kunnen spreken van een overtreding in de zin van art. 131 Wetboek van Strafrecht, is vereist dat de oproep aanzet tot een strafbaar feit. De medewerkers die gefotografeerd zijn, ervaren dit als irritant maar voelden zich niet bedreigd. Het fotograferen an sich is niet strafbaar, zodat deze oproep niet voldoet aan het bestanddeel ‘strafbaar feit’. *‘Samen terug naar normaal. Kom je ook op 21 juni 2020? Omarm de vrijheid!’*, was een andere uitspraak van Engel.

Om te bepalen of deze oproep al dan niet een strafbaar feit oplevert, is van belang te weten dat de demonstratie waaraan hij refereert op het moment van de oproep reeds verboden was door de gemeente Amsterdam. Maar omdat het hier ging om een geautomatiseerd

1 ECLI:NL:RBROT:2023:259

2 Loes Reijmer, ‘Veroordeling of vrijspraak, de achterdocht van Viruswaarheid blijft’, *Volkskrant* 20 januari 2023.

bericht (die herhaaldelijk om 15.00 werd gepost) moet worden gekeken of de demonstratie al verboden was op het moment dat Engel het eerste bericht postte. Dat was niet het geval. Het enige verwijt wat hem dan valt te maken is dat hij niet heeft belet dat het bericht ook werd gepost na het verbod op de demonstratie. En omdat voor opruiing een actief handelen vereist is (en dus geen nalaten), volgt hier vrijspraak.

Een oproep later die week was een ander geval; met name uit de formulering *'het is niet tegen te houden'* blijkt dat het menens was voor de voorman. Deze zinsnede onderstreept het opruiende karakter uitdrukkelijk, zo oordeelt de rechtbank. Nu dat vaststaat, moet wel nog worden getoetst aan art. 11 EVRM (de vrijheid van vergadering en vereniging). Vaste rechtspraak is namelijk dat een persoon niet wordt gestraft voor deelname aan een niet-aangekondigde demonstratie indien hij zich tijdens de demonstratie onberispelijk heeft gedragen. In het geval van Engel was de demonstratie echter verboden en wel aangekondigd. Bovendien was hij de organisator van de demonstratie en was zijn rol dus gewichtiger dan die van een gewone deelnemer. Art. 11 EVRM beschermt hem hier niet, dus Engel kan ten aanzien van dit feit worden veroordeeld voor opruiing.

Op 9 januari jl. – toen de zitting al ten einde was – diende Engel een wrakingsverzoek in. Hij had er geen vertrouwen meer in dat de zaak onpartijdig werd behandeld door de voorzitter van de rechtbank. In zijn eigen woorden: *'U staat politiek recht tegenover Viruswaarheid'*.³ Van tevoren had men rekening gehouden met de mogelijkheid dat Engel een wraking zou verzoeken. Hij spreekt zich immers vaker

3 Sebastiaan Quekel, 'Wrakingsverzoek Willem Engel in opruiingszaak afgewezen', *Parool* 17 januari 2023

uit over de vooringenomenheid van de rechterlijke macht, wat tijdens eerdere rechtszaken al twee keer leidde tot een wrakingsverzoek vanuit zijn hoek.⁴ De wrakingskamer heeft ze alledrie afgewezen. Dat is ook niet gek als je bedenkt dat er van de 713 wrakingsverzoeken die in 2021 zijn gedaan, slechts 20 keer daadwerkelijk is overgegaan tot het vervangen van een rechter.⁵ Hoewel het belang van wraking als instrument van de verdachte niet uit het oog mag worden verloren, is ook wel de gedachte dat het als pressiemiddel wordt ingezet of dat de verdachte dit als proces-strategische zet ziet om bijvoorbeeld meer publiciteit te verkrijgen.⁶

Toen Engel wraakte, reageerde de voorzitter van de rechtbank zichtbaar geïrriteerd.⁷

Het zal niet verbazen dat wraking met name veel voorkomt bij zaken die politiek gevoelig liggen. Zo diende Wilders in 2018 ook een wrakingsverzoek in tijdens het proces over zijn 'minder Marokkanen'-uitspraak, omdat de raadsheer van het gerechtshof kort voor de zittingsdag een etentje had gehad met onder meer de getuige-deskundige die nog moest worden gehoord.⁸ Dat was voor de wrakingskamer voldoende om te veronderstellen dat bij Wilders de objectieve schijn van partijdigheid was gewekt. Hier werd de rechter dus wel vervangen.

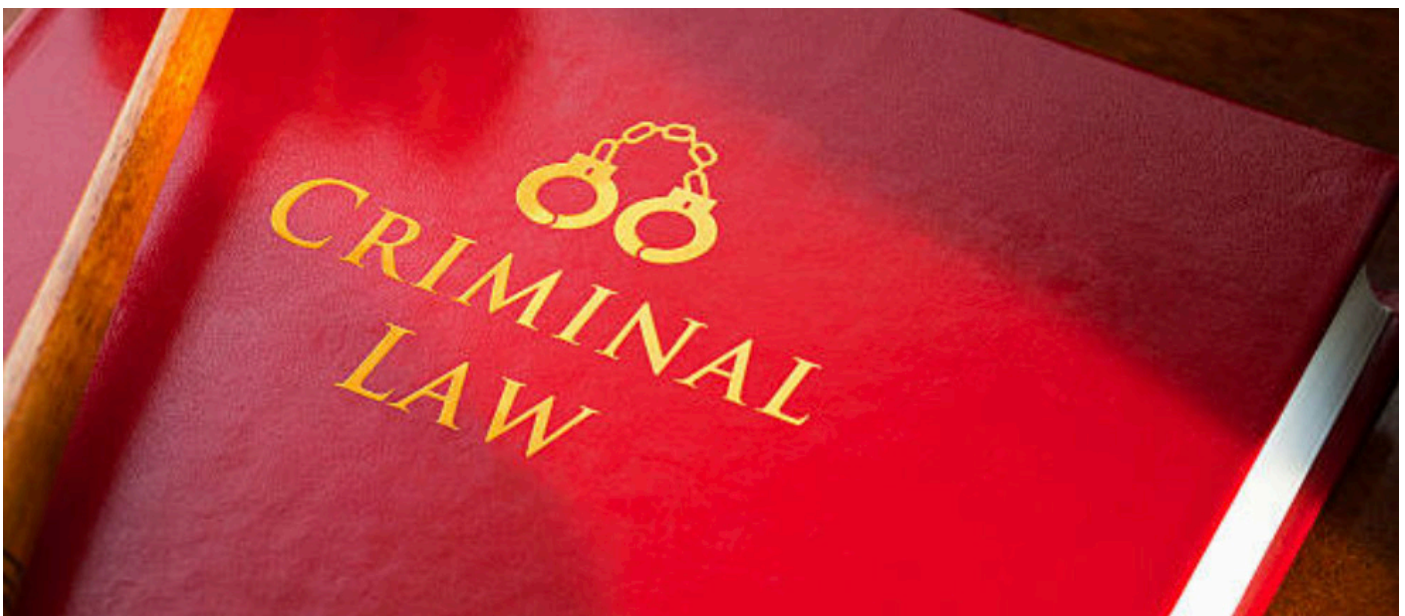
4 Trudeke Sillevius Smitt, 'Tuchtrechter Mr. X gewraakt, hoger beroep ontvankelijk' *Advocatenblad* 11 januari 2023

5 'Wraking', *rechtspraak.nl*.

6 'Wraking, gezien vanuit de gewraakte rechter', *openrecht.nl*

7 Loes Reijmer, 'Veroordeling of vrijspraak, de achterdocht van Viruswaarheid blijft', *Volkskrant* 20 januari 2023

8 'Ik wraakte met recht', 4 februari 2011

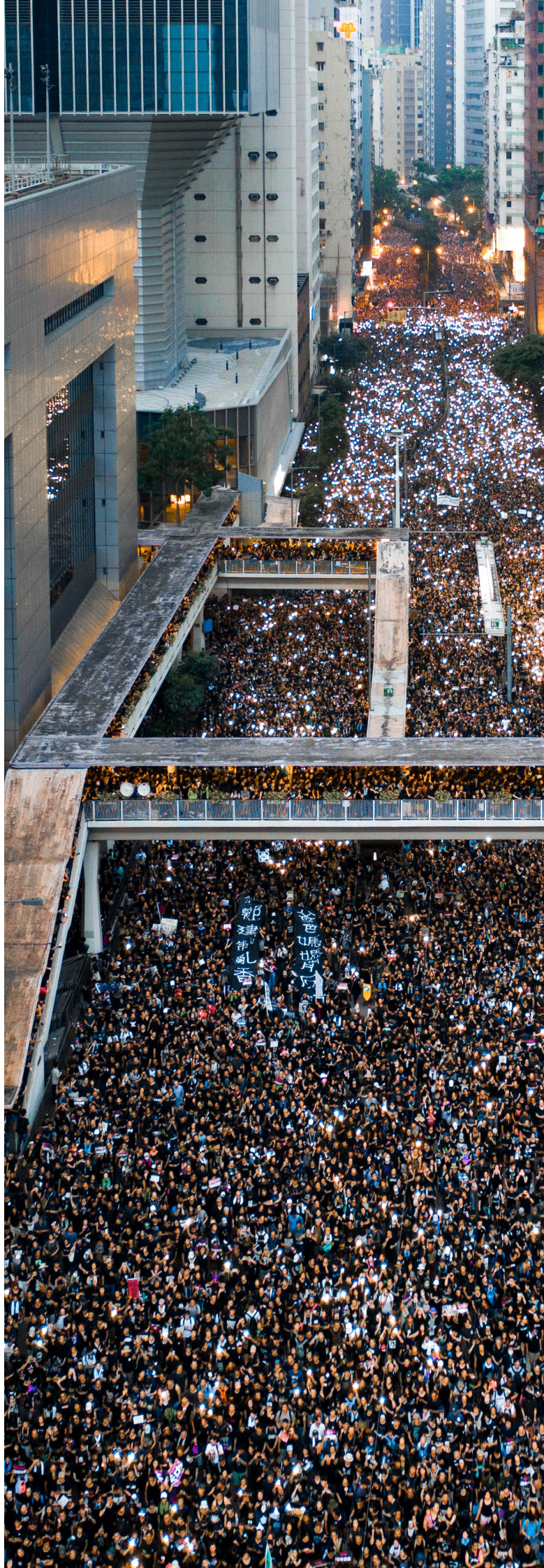
Hoewel de concrete aanleiding van een wrakingsverzoek sterk afhangt van de zaak, staat buiten kijf dát er een concrete aanleiding moet zijn. Een onderbuikgevoel op zichzelf is dus onvoldoende om een rechter te kunnen vervangen; dit gevoel moet worden ondersteund door feiten. Zo wordt de succesvolle wraking van Wilders gedragen door het etentje van de raadshoer. In het geval van Engel was de afwijzing van zijn verzoek om minister Yesilgöz als getuige te horen, aanleiding om te wraken. Dit was voor de wrakingkamer onvoldoende aanleiding om te kunnen spreken van vooringenomenheid. Engel stak zijn mening over de (partijdigheid van de) rechterlijke macht nooit onder stoelen of banken en nog daargelaten of hij dit om publiciteitsoverwegingen deed, kan op zijn minst worden gezegd dat hij veel vaker dan gemiddeld om wraking heeft verzocht en - gezien de afwijzing ervan - wellicht lichtzinnig denkt over een dergelijk verzoek. In de dertig rechtszaken waar hij afgelopen jaren betrokken is geweest, heeft hij drie rechters gewraakt; een percentage van tien procent dus, terwijl over het geheel gezien 0,0005 procent van de rechtszaken leidt tot een wrakingsverzoek.⁹

Engels wraking heeft zijn naamsbekendheid en die van de actiegroep ongetwijfeld goed gedaan en daarmee is zijn doel wellicht bereikt. Voor de opruiende uitspraak heeft de rechtbank hem een voorwaardelijke celstraf van een maand gegeven. Aanzienlijk lager dan de eis van drie maanden voorwaardelijk en een taakstraf van 180 uur.¹⁰ De coronapandemie is inmiddels over en daarmee lijkt het belang van de actiegroep ook verdwenen. Afgelopen november kondigde Engel dan ook het eind van Viruswaarheid aan. De reden? Volgens Engel zou binnen de stichting zijn geïnfiltrerd door de AIVD.¹¹ Wat mij betreft heeft de rechterlijke macht door haar optreden in ieder geval herhaaldelijk bewezen dat in Nederland wel degelijk sprake is van een rechtsstaat en geen dictatuur. Iets wat overigens niet afhangt van het al dan niet honoreren van een wrakingsverzoek, maar van het consequent in behandeling nemen en beoordelen van alle verzoeken.

9 Er vonden 1,4 miljoen rechtszaken plaats in 2021, waarvan in 713 gevallen een wrakingsverzoek werd ingediend.

10 'Willem Engel voor een opruiende uitspraak veroordeeld', rechtspraak.nl.

11 'Viruswaarheid houdt op te bestaan', NOS.nl.

DE ROZE REVOLUTIE: HET BEGIN EN DE TELOORGANG VAN QUEER EMANCIPATIE IN NEDERLAND

Door: Anne Smits

“Artikel 248bis maakt liefde strafbaar!” Met die slogan trokken studenten op 21 januari 1969 naar het Binnenhof om afschaffing te eisen van het discriminatoire artikel 248bis Wetboek van Strafrecht, waarin homoseksuele liefde tussen minderjarigen strafbaar werd gesteld.¹ Dit was nog voor de welbekende Stonewall riots, waarbij homo’s en transpersonen uit New York de straat opgingen om te demonstreren tegen de geweldplegingen door de politie jegens LHBTI+-personen.

De ‘roze revolutie’ brak aan en de rechten van queer personen – oftewel iedereen die zich niet identificeert als heteroseksueel – kwamen op de kaart. Inmiddels zijn we een halve eeuw verder en lijkt de grootste strijd gestreden te zijn. Toch is het deel van de Nederlandse bevolking dat positief staat tegenover homoseksualiteit voor het eerst gedaald ten opzichte van het jaar ervoor.² Ook op de wereldranglijst van ILGA-Europe behaalt Nederland slechts dertiende plaats wat betreft wet- en regelgeving aangaande de queer gemeenschap.³ De emancipatie van queer personen lijkt op het eerste oog dan misschien voltooid, maar niets is minder waar.

1 J. Swiebel, ‘Het einde van artikel 248bis: kantelpunt in de relatie tussen burger en overheid’, *Tijdschrift voor Genderstudies* 22/3, p. 231-248.

2 W. Huijnk, *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa 2022* (SCP), Den Haag: SCP 2022.

3 ‘ILGA-Europe Country Ranking’, rainbow-europe.org.

De roze revolutie

Het tijdperk van de homo-lesbische protesten en strijd voor gelijkberechting begon met het studentenprotest in 1969. Dat ging over het toenmalige artikel 248bis uit het Wetboek van Strafrecht. Hierin werd seksueel contact verboden met mensen van hetzelfde geslacht onder de 21 jaar. Een discriminerend artikel, want seksueel contact tussen hetero’s was vanaf 16 al toegestaan.

In 1971 werd artikel 248bis eindelijk afgeschaft. De jaren die volgden werden gekenmerkt door de maatschappelijke tendens naar meer acceptatie en integratie van de homobeweging. Onder kabinet Den Uyl (1973-1977) kwam er erkenning door de overheid van queer relaties, werden dienstplichtige homomannen niet meer afgekeurd vanwege hun seksualiteit en kreeg het COC eindelijk rechtspersoonlijkheid. Deze stijgende lijn werd doorgezet tijdens de Grondwetsherziening van 1983 en uiteindelijk ook bij het opstellen van de Algemene wet gelijke behandeling van 1994. Het hoogtepunt werd bereikt in 2001: de openstelling van het huwelijk.

Als koploper op gebied van queer emancipatie nam Nederland een voorbeeldrol aan voor andere landen. Dat de beweging in Nederland succes kende, is te herleiden naar ons poldermodel.⁴ Het streven naar consensus en harmonie is karakteristiek aan Nederland en juist door die aanpak kreeg de queer emancipatiebeweging een plek aan tafel tijdens belangrijke wetgeving- en beleidsvormingsgesprekken.

4 J. Duyvendak, ‘The depoliticization of the Dutch gay identity’, in: S. Seidman (red.), *Queer theory / sociology*, Hoboken: Blackwell Publishers 1996, p. 421-438.

Dit is onder andere terug te zien in de Nederlandse aanpak van de Aids-epidemie.⁵ Als gevolg is de roze revolutie in Nederland relatief rustig en vreedzaam verlopen in vergelijking met andere landen.

Emancipatie voltooid?

Hoerustig de revolutie begon, zo rustig eindigde hij ook weer. Na het openstellen van het huwelijk beschouwde het gros van de mensen de emancipatie als ‘voltooid’. Nu blijkt dat ook de sociaal-maatschappelijke acceptatie van de *queer* gemeenschap stagneert, rijst de vraag of en wanneer emancipatie nou echt voltooid is. Afgelopen maand had ik het voorrecht om een lezing bij te wonen van Rob Tielman, expert op het gebied van de homogeschiedenis en sleutel-figuur in de roze revolutie. Hij omschrijft emancipatie als ‘de strijd voor het toenemend vermogen om zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan.’⁶ Mijns inziens is die strijd nog lang niet gestreden. Immers zijn er nog zoveel obstakels en knelpunten op zowel juridisch als sociaal-maatschappelijk niveau.

Zo is er op het gebied van queer ouderschap nog veel werk aan de winkel.⁷ Op dit moment moeten queer stellen betalen voor ivf-behandeling, want een ‘medische oorzaak’ is volgens de verzekering niet aanwezig. Ook worden baby’s niet zomaar ingeschreven

5 J. Duyvendak, ‘The depoliticization of the Dutch gay identity’, in: S. Seidman (red.), *Queer theory / sociology*, Hoboken: Blackwell Publishers 1996, p. 421-438; R. Tielman, *Humanisme als zelfbeschikking*, Breda: Stichting Uitgeverij Papieren Tijger 2016, p. 85-94.

6 R. Tielman, *Humanisme als zelfbeschikking*, Breda: Stichting Uitgeverij Papieren Tijger 2016, p. 11.

7 D. Hoekzema, ‘Ik wil als lhbt’er niet langer ‘trots’ of ‘proud’ zijn, ik wil gelijk behandeld worden’, *Trouw* 10 augustus 2022.

op hun adres en ouderlijk gezag wordt pas verleend na een rechterlijke procedure. En dit is nog maar het begin van de ellenlange lijst van extra verplichtingen die je als (toekomstige) queer-ouders moet afdaan.

Dit komt dan boven op de homofobie waar queeren transpersonen mee te maken krijgen in de maatschappij. Zo kan ik niet zoenen met een andere vrouw zonder dat ik niet enige variant van ‘Geil, mag ik meedoen?’ naar mijn hoofd krijg. En dan blijft het ‘gelukkig’ vaak bij verbale intimidatie, maar helaas is dit niet altijd het geval.

Queer personen kennen dus op zowel juridisch als sociaal-maatschappelijk vlak nog niet de vrijheid om vorm te geven aan hun eigen bestaan. Als we Tielmans definitie hanteren, is de emancipatie verre van voltooid.

Hoe verder?

Maar hoe moeten we verder? In mijn optiek begint dat bij de queer gemeenschap zelf. Allereerst moeten we in gesprek gaan met de oudere generatie. De voorvechters uit de jaren zeventig hebben ons veel te leren, over onszelf en de wereld. Die brug tussen jong en oud is essentieel voor jonge activisten om verdere emancipatie te verwezenlijken.⁸

Vervolgens moeten we inzetten op juridische gelijkheid. Gelijkheid voor queer ouders en betere transzorg zijn daar voorbeelden van. Ook bestaan er meldpunten voor discriminatie, die (juridische) hulpverleners en registreren hoe vaak discriminatie op seksuele gerichtheid nog voorkomt. Inzicht in die cijfers is cruciaal voor een effectieve aanpak.

Tenslotte is het belangrijk dat de problematiek en de strijd daartegen zichtbaarder wordt in de maatschappij. Laat Nederland zien dat die emancipatie nog lang niet klaar is. Alleen zo kunnen we vooruit. Immers, queer emancipatie is zoveel meer dan alleen acceptatie. Het is ook integratie. Het is het recht om gelijk te zijn in onze verschillen. Laten we dat verwezenlijken en de roze revolutie nieuw leven inblazen.

8 R. Tielman, *Humanisme als zelfbeschikking*, Breda: Stichting Uitgeverij Papieren Tijger 2016, p. 93.

IUS VAN VROEGER TOT VANDAAG: VAN REVOLUTIES NAAR DEMONSTRATIETRECHT

Door: Rosie van Vliet

Als wij ergens iets van vinden, hebben we in Nederland het recht om dit kenbaar te maken. Niet alleen met onze vrijheid van meningsuiting, maar ook met ons demonstratierecht ex artikel 9 van de Grondwet. Dit was echter niet altijd zo; het is eerst belangrijk om te kijken naar de ontstaansgeschiedenis van artikel 9 van de Nederlandse Grondwet, en hoe demonstraties zich voor die tijd uitten.

Het begin: Middeleeuwen

Demonstraties zijn over tijd enorm veranderd, vroeger ging men ook niet de straat op met spandoeken of borden. In de middeleeuwen bestond er namelijk geen rechtssysteem zoals we dat nu kennen, en dus ook geen recht op demonstratie. De absolute vorsten van die tijd verkregen hun recht om gezag uit te oefenen van God, en geloofden dat zij dus niet gebonden aan wetten waren. Het normale volk had dan ook weinig in te brengen, en vredige demonstraties zoals wij die nu kennen kwamen dan ook vooral tot uiting in de vorm van revoluties en opstanden. Deze revoluties hebben ervoor gezorgd dat het volk zich langzaam op een hoger voetstuk kon gaan zetten om van zich te laten horen. Denk bijvoorbeeld aan radicale acties van die tijd zoals de stellingen van Luther, waarmee vrijwel direct de Reformatie binnen het Christendom tot stand kwam. Dit soort revoluties zorgden natuurlijk langzaam over de eeuwen dat men een vorm van 'rechten' en gelijke behandeling kon afdwingen, deze rechten zijn echter nooit gecodificeerd of opgeschreven in die tijd. Van echte (grond)rechten moest men het toendertijd dus nog niets hebben.

Vroegmoderne tijd

Pas in de achttiende eeuw, ten tijde van de Verlichting, verkrijgt het gewone volk ook gecodificeerde rechten, en worden nieuwe wetten opgesteld en bindend voor eenieder. Ook hiervoor was eerst een revolutie nodig, neem bijvoorbeeld de bestorming van Bastille¹. De Franse legers bezetten dan ook in 1795 de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, die werd omgedoopt tot de Bataafse Republiek. Deze Republiek kreeg in 1798 ook een passende grondwet naar het voorbeeld van de Franse grondwet, namelijk de Staatsregeling voor het Bataafse volk. Toen werden er onder andere rechten en vrijheden zoals vrijheid van drukpers en godsdienst toegevoegd, waardoor de regeling – ondanks het Franse karakter – wordt gezien als de voorloper op onze huidige Grondwet. In deze staatsregeling dook ook als eerst een artikel op wat we nu kennen als ons betogingsrecht; namelijk het recht op vereniging en vergadering, wat nu is samengevoegd met het recht op demonstratie in artikel 9.

¹ P.G.M Rademaker, 'De achttiende eeuwse invloed van de media', 15 juni 2019, p. 23-25

Ontwikkeling in Nederland

Deze staatsregeling ontwikkelt zich verder tot de Code Napoleon, vernoemd naar de man met dezelfde naam die zichzelf Keizer kroonde van de Bataafse Republiek. Deze Code heeft met name invloed gehad op het Burgerlijk Wetboek zoals we dat nu kennen. Na de Franse tijd verandert Nederland in een monarchie in 1813, met Willem I als soevereine vorst. Deze monarchie vroeg natuurlijk ook om een eigen Grondwet, en het eerste grondwetsvoorstel werd gemaakt door Gijsbert Karel van Hogendorp in 1814 en 1815. Hierin werden meer zaken geregeld met betrekking tot de macht van de Koning en de rechten van de Staten-Generaal van toen. In de woorden van Willem I: “Een monarchie getemperd door een constitutie”. Echter, in deze versies van de Grondwet waren maar een paar grondrechten opgenomen, waaronder onafhankelijke rechtspraak en onderwijs bekostigd door de overheid. Het recht op demonstratie was dus nog altijd niet concreet opgenomen als grondrecht.

Artikel 9

In 1848 is het dan bijna zo ver; Johan Rudolph Thorbecke stelt een radicaal liberale Grondwet op die volgens velen wordt gezien als het begin van onze democratie.² Hierin vinden we het recht op vergadering en vereniging weer terug, wat in onze huidige Grondwet is samengevoegd met het recht op demonstratie.

Al stond het recht op demonstratie dus nog niet in die woorden opgesteld als grondrecht, zorgde het bijgekomen recht op vergadering ervoor dat de Nederlandse burger van zich kon laten horen op het politiek toneel. Steeds meer groepen gingen emanciperen en kwamen voor hun rechten op, met name tijdens de schoolstrijd en het kiesrecht voor zowel alle mannen als vrouwen. Bij het verkrijgen van vrouwenkiesrecht in 1919 werd namelijk de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht opgericht, die door middel van demonstraties en voorlichtingen het vrouwenkiesrecht afdwong bij de Tweede Kamer.

Ontwikkeling

Demonstraties zoals wij die nu kennen bestonden dus eigenlijk al wel, en waren ook gerechtvaardigd. In 1983 werd de Grondwet voor het laatst ingrijpend veranderd. Los van belangrijke artikelen als het discriminatieverbod, werden andere artikelen ook concreter opgesteld. Zo veranderde het recht op vereniging en vergadering van één artikel naar twee aparte. Het recht op vereniging werd in artikel 8 neergezet, en in

artikel 9 kwam het recht op vergadering en betoging te staan.³ Dit met name zodat ze op verschillende wijzen beperkt konden worden, in artikel 9 staat namelijk ‘behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet’. Ook in internationale verdragen is op die manier een onderscheid tussen de beide artikelen gemaakt. Dit zien we tegenwoordig vooral terug in het feit dat er voor een demonstratie altijd toestemming aan de gemeente gevraagd moet worden, zoals veel APV’s bepalen. Een gemeente mag dan dus een demonstratie weigeren, als ze bijvoorbeeld bang is dat dit de openbare orde zal verstoren. Een demonstratie weigeren om de inhoud ervan mag daarentegen niet.

Conclusie

Demonstreren is een mensenrecht en geldt voor iedereen, of je het nou met de inhoudelijke boodschap eens bent of niet. Het vormt een van de fundamenteën van de democratische rechtsstaat. Het is de reden dat wij onder andere vrouwenkiesrecht hebben kunnen verkrijgen, homohuwelijk hebben kunnen legaliseren en onze meningen rondom bijvoorbeeld abortus, corona en (zwarte) piet hebben kunnen uiten. Het is belangrijk dat we dit grondrecht goed blijven waarborgen in Nederland, en godzijdank hebben we daar nu een stuk minder geweld en radicaliteit voor nodig dan vroeger.

2 Niek van Lent, ‘Hoe ontstond de Grondwet?’, npo-kennis.nl, 9 juni 2015

3 Bertus Boivin en Harry J. Wolf, ‘Geschiedenis artikel 9’, nederlandsegrondrechten.nl, 21 februari 2010

IRAANS PROTEST

Door: Renate Koopmans

Sinds oktober 2022 geldt in Nederland een negatief (rood) reisadvies voor Iran, vanwege de onrust in het land. Dat betekent dat het land volgens Buitenlandse zaken te gevaarlijk is om te bezoeken en de Nederlandse overheid er waarschijnlijk geen hulp biedt bij problemen. Dit wegens de onrust wegens de protesten omtrent de dood van de 22-jarige Mahsa Amini. Amini werd namelijk door de religieuze politie opgepakt omdat ze zich niet aan de islamitische kledingvoorschriften hield: vermoedelijk droeg ze haar hijab (hoofddoek) volgens de autoriteiten op een verkeerde manier. Vervolgens is zij overleden. De officiële doodsoorzaak is niet helemaal duidelijk, maar na de zaak kwam een golf van protestacties los in en buiten Iran. Hoe heeft het zover kunnen komen in Iran? En hoe gaat het er nu? Dat zal in dit artikel uiteengezet worden.

Protesten

Woedend om de dood van de 22-jarige Koerdische Amini protesteerden duizenden demonstranten in Iran tegen het regime. Zij overleed op 16 september door de doodstraf, enkele dagen nadat ze werd opgepakt door de zedenpolitie omdat ze haar hijab niet volgens de regels zou hebben gedragen. Volgens ooggetuigen werd ze hard op haar hoofd geslagen en raakte ze in coma. Koerdische mensen geloven dat Jina, haar Koerdische naam, niet alleen om haar hoofddoek is vermoord, maar ook omdat ze een Koerd is, een etnische minderheid in het land. De woede uit Iran is sinds de eerste demonstraties al te voelen op sociale media. Jina is online verworden tot het symbool van het lijden in Iran. Vrouwen in Iran gingen massaal de straten op en knipten hun haren af in protest tegen het regime dat vrouwen onder andere dwingt een hijab te dragen. De duizenden beelden waren te zien in alle hoeken van het internet. Een foto

van afgeknipt haar gehesen als een vlag gaat viraal en wordt gebruikt als symbool bij de protesten in Iran. Het internet biedt activisten een megafoon om hun strijdkreten te delen met de rest van de wereld. Maar online protestcampagnes zijn ook kwetsbaar. Voor je het weet wordt een hashtag gekaapt voor andere doeleinden dan wat de beweging voor ogen heeft. Het Iraanse regime reageert ook harder inmiddels. Eind oktober gaf Hossein Salami, het hoofd van de Revolutionaire Garde, de ‘opstandige’ beweging tevergeefs een deadline voor het einde van de protesten. Volgens mensenrechtenorganisatie Amnesty International zijn in november minimaal demonstranten sindsdien geëxecuteerd door de overheid, en dreigt de doodstraf voor zeker 21 anderen.

Repressie

Vijf maanden nadat betogers in Iran massaal de straat opgingen na de dood van de 22-jarige Mahsa Amini, lijken de protesten te zijn vastgelopen op een muur van repressie. Het regime doodde rond de vijfhonderd mensen, aldus mensenrechtenorganisaties, onder wie zeventig minderjarigen. Circa 20.000 betogers werden gearresteerd. Vier van hen zijn opgehangen. Zeker honderd anderen zijn al ter dood veroordeeld en hun wacht eenzelfde lot. Het geweld verklaart grotendeels waarom massale straatprotesten, zoals die van afgelopen najaar, momenteel niet meer plaatsvinden. “Maar dat betekent niet dat we opgegeven”, zegt een man van in de vijftig via de telefoon vanuit Iran tegen NRC.

Hij zat dit najaar anderhalve maand vast en zegt daarbij te zijn gemarteld. “Het betekent alleen dat de repressie op dit moment té groot is.” Naarmate betogers vrijkomen, vaak op borgtocht en

in afwachting van hun proces, slagen journalisten er steeds beter in de schaal van de repressie in kaart te brengen. Zo publiceerde de Amerikaanse zender CNN deze week een onderzoek naar een netwerk van martelgevangenen waarin demonstranten “op industriële schaal” gemarteld zouden worden. Veel van deze locaties worden gerund door de Iraanse Revolutionaire Garde en bestonden al jaren, anderen zijn in allerijl door het regime opgetrokken in loodsen of zelfs in de kelders van moskeeën, aldus CNN. Alle getuigen onderstrepen de chaotische en weteloze aard van de repressie. Het regime lijkt te zijn overvallen door de protesten en gaat lukraak tekeer tegen de betogers. Ze worden zonder arrestatiebevel of aanklacht in overvolle gevangenen gegoooid, krijgen geen advocaat en worden gedwongen, soms onder marteling, om valse bekentenissen af te leggen. Vervolgens worden deze gebruikt in showprocessen waarin de Islamitische Republiek opnieuw zijn eigen wetten schendt. Het regime zet marteling in om valse bekentenissen af te dwingen. Dit lijkt ook te zijn gebeurd met Mohammad Mehdi Karami. Een 21-jarige opgepakte karatekampioen zou zijn familie verteld hebben dat hij tijdens ondervragingen bewusteloos geslagen is en bedreigd is met verkrachting, aldus de BBC. Op de zwaar bewerkte videobeelden van zijn proces is te zien hoe Karami duidelijk overstuur is wanneer hij ‘bekent’ de basiji met een steen in het gezicht te hebben geslagen.

Iraanse revolutie?

Al bij al zijn er tot nu toe 20.000 demonstranten gearresteerd, 500 mensen gedood door het regime volgens mensenrechtenorganisaties, 70 van hen waren minderjarig en 4 mensen zijn geëxecuteerd door ophanging. Dat er bij een (aanzienlijk) deel van deze arrestaties mensenrechtenschendingen plaatsvinden, is vrijwel zonneklaar. Toch blijven de protesten in Iran aanhouden. Iraanse vrouwen en meisjes spelen hierbij een sleutelrol. Dagelijks protesteren vele duizenden mensen en de roep om een nieuwe Iraanse Revolutie blijft groeien. Of deze revolutie daadwerkelijk van de grond komt, zal de tijd uitwijzen.

Bronnenlijst:

M. Ingleby, ‘Gevangen in Iran: Ik krijg de doodstraf, vertel niets aan mama’, *NRC Handelsblad* 24 februari 2013.

‘Iran: Chilling use of the death penalty to further brutally quell popular uprising’, *www.amnesty.org* 16 november 2022.

INTERVIEW MET JINC UTRECHT

Door: de Impactcommissie

In de week van 27 tot en met 31 maart is de Impactweek! Tijdens deze week zal er geld worden opgehaald voor JINC Utrecht. Om een beter beeld te krijgen van het werk wat JINC doet, hebben wij het team van JINC een paar vragen gesteld.

Zouden jullie je voor kunnen stellen?

Wij zijn Maud Grootelaar, projectleider en Roona Derksen, projectmedewerker bij JINC Utrecht.

Om maar gelijk met de deur in huis te vallen, wat voor organisatie is JINC?

JINC is een non-profitorganisatie die strijdt voor kansengelijkheid. Ieder kind heeft namelijk talent, ook de honderdduizenden Nederlandse kinderen die opgroeien in een omgeving met veel werkloosheid en weinig rolmodellen. Daarom strijden we voor een maatschappij waarin je achtergrond niet je toekomst bepaalt. Een Nederland waar ieder kind kansen krijgt. Om dat te bereiken, helpen we kinderen van 8 tot 16 jaar aan een goede start op de arbeids-

markt. Via het JINC-programma maken ze kennis met allerlei beroepen, ontdekken ze welk werk bij hun talenten past en leren ze solliciteren. Zo krijgen dankzij JINC jaarlijks zo'n 63.367 basis-school- en vmbo-leerlingen de kans om te groeien. JINC organiseert haar programma samen met 509 scholen en ruim 854 partners uit het bedrijfsleven. De financiële steun en professionele expertise van partners is onmisbaar. Tegelijkertijd krijgen partners er iets waardevols voor terug: de kans om een verschil te maken in het leven van kinderen én de kans om te investeren in hun bedrijf. Ze versterken hun binding met de maatschappij en bieden deelnemende werknemers een inspirerende ervaring.

Wat is jullie doel?

We strijden dus voor kansengelijkheid. Een wereld waarin je achtergrond en postcode niet je toekomst bepalen. Een samenleving die kijkt naar de talenten van jongeren. Dit doen we overigens niet alleen. We werken nauw samen met vier andere maatschappelijke organisaties (Stichting

Jong Ondernemen, Stichting Move, Stichting Nederlands Debatinstituut en Stichting Petje Af) in het Samenwerkingsverband Kansen gelijkheid en Burgerschapsonderwijs (SKB).

Waar werkt JINC allemaal?

JINC is zo'n 20 jaar geleden begonnen in Amsterdam Nieuw-West. Daar richtte directeur Daniël Roos Campus Nieuw-West op. Ongeveer twee decennia en een naamswijziging later is JINC in zestien regio's: Amsterdam, Arnhem/Nijmegen, Breda, Enschede, Flevoland, Friesland, Groningen, Haaglanden, Kennemerland, Leiden, Oost-Brabant, Rotterdam-Rijnmond, Tilburg, Utrecht, Zaanstad, Zuid-Limburg. Daarnaast hebben we een franchisevestiging in België.

Welke projecten lopen nu in Utrecht?

In Utrecht & omgeving en Amersfoort bieden we de volgende projecten aan:

- Digitale vaardigheden
- Bliksemstage
- Sollicitatietraining
- Ondernemen Doe Je Zo
- Carrière Coach

Met deze projecten bereiken we in de regio van Utrecht en Amersfoort ruim 9.900 kinderen.

Welk verhaal is jou/jullie het meest bijgebleven?

Uit het impactonderzoek dat afgelopen jaar is afgerond blijkt dat JINC onder andere een verschil maakt door de persoonlijke veerkracht van jongeren te vergroten. Bekend is dat veerkracht bijdraagt aan het succesvol doorlopen van het onderwijs en aan het maken van de stap van school naar werk. Dit zie je ook terug tijdens de projecten. Leerlingen die eerst wat terughoudend zijn, komen tot bloei tijdens bijvoorbeeld een Sollicitatietraining of Bliksemstage. Voor vrijwilligers uit het bedrijfsleven bieden de projecten de mogelijkheid om uit hun bubbel te stappen en in te zien dat onze doelgroep over vele talenten beschikt. Zo zei een sollicitatietraining-trainer: "In praktijk heb ik nu bevestigd gekregen dat nieuwkomers en MBO-studenten over veel talent beschikken en dat je die talenten kunt aanspreken door het bieden van positieve begeleiding en respect. Daarnaast is taal een onnodige barrière door de waarde die we, als samenleving, daaraan hechten." De verbinding die ontstaat tussen leerlingen en vrijwilligers blijft dan ook het meest bij.

NIETS GEWONER DAN OORLOG

Door: Camilla Buijs

We bevinden ons in het jaar 1200 voor Christus. Van heinde en verre zijn de Griekse koningen met hun legers toegestroomd en hebben zich verzameld voor de muren van Troje. En dat allemaal met één doel: het terughalen van Helena, de echtgenote van de koning van Sparta. De oorlog zou tien jaar duren en uiteindelijk zou Troje met inwoners en al worden platgebrand. Allemaal om Helena van Sparta. We verlaten de vlaktes van Troje en reizen zo'n 3000 jaar in de toekomst, naar februari 2022. Rusland valt Oekraïne binnen onder het mom van een vredesmissie. Kort daarna spraken verschillende landen zich uit tegen de invasie en werden er vanuit alle hoeken sancties aangekondigd.¹ Dit staat in schril contrast met de Griekse manier van oorlogvoeren, waar niemand verbaasd opkeek van een inval. In die drie millennia is er veel veranderd in het oorlogsrecht. Wat is er veranderd en waar komen die verschillen vandaan?

Oorlog voeren hoort bij de cultuur

Het oorlogsrecht in het oude Griekenland zag er anders uit dan het huidige. De term "oorlogsrecht" is een verzamelnaam voor alle normen die gehanteerd worden in een oorlogssituatie. Tegenwoordig hebben we veel daarvan vastgelegd in internationale verdragen, maar de oude Grieken kenden vooral ongeschreven oorlogsrecht. Veel meer dan tegenwoordig hoorde oorlog namelijk bij de oud-Griekse cultuur. Daarom handelden de Griekse stadstaten in een oorlogssituatie over het algemeen in overeenstemming met het ongeschreven "gewoonterecht van alle Grieken". Eén van de belangrijkste aspecten van de Griekse cultuur was eer en status. Niet alleen individuele soldaten, maar ook hele steden konden reputatieschade lijden als zij de oorlogsnormen overtraden. Zo'n stad kon dan worden beschouwd als onbetrouwbaar met mogelijk negatieve gevolgen voor de handelsrelaties.

Een fundamenteel deel van de oorlogsnormen vindt zijn oorsprong in religie. Godsdienst speelde namelijk een belangrijke rol in de Griekse cultuur. Zo kon een schending van de oorlogsregels goddelijke straf tot gevolg hebben, althans, dat geloofden de Grieken. Het was onbekend wanneer of op welke manier deze straf zou optreden en allerlei soorten ongelukken werden dan ook toegeschreven aan de goddelijke straf, ook als het onheil pas generaties later optrad. Het geloof in goddelijke straf nam in de vierde eeuw voor Christus af, maar desondanks werden de religieuze rituelen door de hele klassieke oudheid strikt nageleefd, zowel in oorlog, als ook in vredespolitiek.²

Oorlogsnormen

Zoals hiervoor benoemd vonden veel Griekse oorlogsnormen hun oorsprong in religie. De Griekse godsdienst kende geen algemene boodschap, zoals naastenliefde in het Christendom. In een oorlogssituatie uitte religie zich dus niet door universele waarden, maar onder andere door de onschendbaarheid van heilige gebouwen, priesters en feestdagen. Zo moesten tempels en priesters gespaard worden en was het verboden om aan te vallen op

¹ Laurien Crump, 'De Russische inval in Oekraïne: waar komt het vandaan en hoe gaat het verder?', uu.nl, 9 februari 2023.

² A. Lanni, 'The Laws of War in Ancient Greece', *Law and History reveal* 2008/26, p. 471-476.

een religieuze feestdag, zoals tijdens de Olympische Spelen die gehouden werden ter ere van de oppergod Zeus. Het belang van deze norm blijkt wel uit de hoge mate waarin hij werd nageleefd, ook al is het op het eerste gezicht gunstig om de vijand aan te vallen wanneer hij op zijn kwetsbaarst is.

De Grieken kenden bovendien een norm voor de bescherming van boodschappers, de afgevaardigden van andere stadstaten. Deze norm heeft ook een religieuze oorsprong, omdat boodschappers naar Griekse overtuiging onder de bescherming van Zeus stonden. De bescherming van boodschappers had daarnaast ook een praktische overweging, namelijk dat partijen de kans moesten krijgen om te onderhandelen. Verder hechtten de Grieken grote religieuze betekenis aan rituelen rondom het begraven van de gevallen soldaten. Doden die niet op de juiste manier begraven werden, konden volgens de Griekse religie de onderwereld niet betreden en geen eeuwige rust vinden.³

Humanitair oorlogsrecht

De Grieken kenden geen regels over de behandeling van krijgsgevangen en burgers, een groot verschil met het moderne oorlogsrecht. Over het algemeen gold dat een overwonnen stad inclusief bewoners toebehoorde aan de overwinnende partij. Zij mocht beslissen wat er gebeurde met de lokale bevolking. Soms werden de gevangenen in ruil voor losgeld vrijgelaten, maar het gebeurde ook regelmatig dat de complete bevolking tot slaaf gemaakt of uitgemoord werd. Daar hadden de Grieken geen problemen mee.⁴

Dit is in de 21ste eeuw ondenkbaar. De huidige regels die gelden in een oorlog zijn erop gericht om schade zo beperkt mogelijk te houden en om op een humanitaire manier om te gaan met mensen. De belangrijkste verdragen over humanitair oorlogsrecht die we tegenwoordig hanteren, zijn de verdragen van Genève uit 1949. In deze verdragen zijn onder andere de vreedzame behandeling van mensen die niet rechtstreeks deelnemen aan de strijd en het verbod op gijzeling en marteling opgenomen. Schendingen van deze Geneefse verdragen zijn oorlogsmisdaden, zoals opgenomen in artikel 3 van dit verdrag.⁵ Mensenrechten spelen tegenwoordig dus een belangrijke rol in het oorlogsrecht.

3 A. Lanni, 'The Laws of War in Ancient Greece', *Law and History reveal* 2008/26, p. 476-479.

4 A. Lanni, 'The Laws of War in Ancient Greece', *Law and History reveal* 2008/26, p. 479-782.

5 United Nations, 'United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect', un.org.

Mensenrechten en medeleven

Het begrip "mensenrechten" is erg breed en kan uitgesplitst worden in mensenrechten in de filosofie en mensenrechten in internationaal recht. Dat laatste maakte pas echt zijn opmars na de Tweede Wereldoorlog in de verdragen van de Verenigde Naties (VN).⁶ Mensenrechten in de filosofie en de literatuur kenden de Grieken ook al. Vooral de stadstaat Athene hield zich hiermee bezig. In toneelstukken was compassie voor de medemens bijvoorbeeld een terugkerend onderwerp. Tragedies en komedies hadden als doel om mensen in een veilige omgeving emoties te laten voelen. Het was namelijk niet fatsoenlijk om in het openbaar gevoelens te uiten. Medelijden werd daarom vaak expres uitgelokt in toneelstukken, zo schrijft Aristoteles in zijn *Poetica*. Ook verschillende beroemde filosofen hebben zich uitgelaten over het idee van mensenrechten, waaronder de Stoïcijnen die uitgingen van het idee dat mensen gelijk geschapen waren.⁷

In de praktijk waren de Grieken echter voorzichtig met medeleven, omdat het verkeerd kon uitpakken. Zo schrijft de Griekse geschiedschrijver Herodotus over het verhaal van de baby Cypselus: de soldaten konden het niet over hun hart verkrijgen om de baby te doden en lieten hem in leven. Later zou Cypselus een waar schrikbewind gaan voeren over de stadstaat Korinthe. Naastenliefde werd in ieder geval niet gezien als een deugd, zoals later in het Christendom.⁸

Conclusie

Het grootste verschil tussen het moderne en het oud-Griekse oorlogsrecht is het menselijke karakter. De normen en waarden van naastenliefde uit het Christendom hebben duidelijke sporen achtergelaten in het moderne humanitaire oorlogsrecht. De Grieken kenden dergelijke algemene normen niet, maar ook zij opereerden met religie als grondslag. Wat dat betreft zijn we niet veel veranderd. Of naastenliefde in de oorlog tegenwoordig altijd wordt nagestreefd is nog maar de vraag. Zo hoor je ook vandaag nog regelmatig over de schending van mensenrechten in conflicten over de hele wereld.

6 'Geschiedenis van de mensenrechten', amnesty.nl, 5 december 2022.

7 A. Preus, 'Did the Ancient Greek have the Concept of Human Rights?', *International Journal of Decision Ethics* 2005/I.2, p. 59-61.

8 R.H. Sternberg, *The Ancient Greek Roots of Human Rights*, Austin: University of Texas press 2021, p. 86-89.

DE BALTISCHE KETTING: HOE DRIE VOLKEN ZICH VERBONDEN IN HUN STRIJD TEGEN COMMUNISME

Door: Kees Struijk

Protesten en opstanden hebben in de loop der eeuwen plaatsgevonden in talloze verschijningsvormen. Van een vreedzame protestmars tot een gewelddadige revolutie, mensen die zich onderdrukt voelen zoeken geregeld naar een manier om hun onvrede te uiten. In dit artikel zal ik aandacht besteden aan een heel bijzonder vreedzaam protest dat plaatsvond in 1989.

Eind jaren '80 van de vorige eeuw bestond er in de Sovjet-Unie grote onvrede vanwege de slechte economische situatie en de wijze waarop de Sovjetautoriteiten omgingen met fundamentele grondrechten. Dergelijke gevoelens van onvrede waren in de Sovjet-Unie al eerder tot een uitbarsting gekomen, met als meest bekende voorbeeld de Hongaarse opstand van 1956, die op bloedige wijze

werd neergeslagen. Gedurende de jaren 50, 60 en 70 waren er talloze incidenten, waarbij telkens weer hard werd ingegrepen. In de tachtiger jaren veranderde de wereld echter. Met het beleid van *glasnost* en *perestroika* werd de Sovjet-Unie, onder leiding van Gorbachov, langzaam vrijer en opener. Het werd mogelijk om eigen verenigingen op te richten en langzamerhand werd er steeds meer kritiek op het regime geuit.

Zo ook in de Baltische Staten Estland, Letland en Litouwen. Deze drie kleine landen waren sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog onderdeel van de Sovjet-Unie. Hoewel de autoriteiten in Moskou stug volhielden dat de landen zich vrijwillig hadden aangesloten, was de bevolking het hier niet mee eens. Die was van mening dat hun staten onrechtmatig bezet werden door de Sovjet-Unie, en dat deze bezetting een gevolg was van het zogenaamde Molotov-Von Ribbentrop Pact. Dit pact, in 1939 gesloten tussen Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie, zou onder meer bepalingen bevatten over de verdeling van Polen en de Baltische Staten tussen Duitsland en de Sovjet-Unie. Het Sovjetregime beweerden bij hoog en laag dat dit pact nooit had bestaan.

50 jaar na het ondertekenen van het Molotov-Von Ribbentrop Pact moest de onvrede in de Baltische staten wel tot een uitbarsting komen. Protesten in 1986, 1987 en 1988 waren door het regime met harde hand neergeslagen. Het was dus zaak een protest te organiseren dat enerzijds niet gewelddadig was en anderzijds wel een grote impact had. Verschillende organisaties uit zowel Estland, Letland en Litouwen kwamen uiteindelijk met een even zo simpel als ingenieus plan: om verbondenheid te tonen, zou een menselijke ketting gemaakt moeten worden. Niet zomaar een ketting van enkele honderden of enkele duizenden mensen, nee, het plan was om de drie

hoofdsteden van de Baltische Staten door middel van een menselijk ketting te verbinden. Dit zou een sterke waarschuwing zijn voor de Sovjetautoriteiten: de ketting symboliseerde het trotse patriottisme en de verbondenheid van de bevolking van de Baltische Staten.

De uitvoering van het plan was echter niet eenvoudig. De ketting zou een lengte moeten hebben van 600 kilometer, ongeveer gelijk aan de afstand tussen Utrecht en Berlijn! De ketting liep niet alleen door de hoofdsteden Tallinn, Riga en Vilnius, maar ook door uitgestrekte, onbewoonde gebieden. Bovendien mocht de uitwerking van het plan niet te lang duren, omdat de autoriteiten er geen kennis van mochten nemen. Ondanks deze uitdagingen lukte het de vrijheidsbewegingen om binnen vijf weken alles georganiseerd te krijgen. Op 23 augustus 1989, om 19.00 uur 's avonds, vormden meer dan twee miljoen mensen een ketting zoals die nog nooit was gezien. Over snelwegen, landweggetjes en boulevards verbonden de drie Baltische volken zich met elkaar in een vreedzaam protest tegen bezetting en onderdrukking. De mensen in de ketting stonden, hoe symbolisch, zoveel mogelijk met het gezicht naar het westen en de rug naar Moskou. Om een idee te krijgen van de schaal van het protest: meer dan een kwart van de bevolking van Litouwen nam die avond deel aan de menselijke ketting!

Een sterke reactie van de autoriteiten op het protest bleef gelukkig uit. De actievoerders kregen in de uitvoering van het protest juist hulp van politie, lokale autoriteiten en zelfs de staatsradio. Dankzij de grote publiciteit van de actie, ook in het Westen, was het veel te riskant voor Moskou om hard in te grijpen. De Baltische ketting past in de tijd van de late jaren '80, toen

er in het Oostblok steeds meer geprotesteerd werd tegen het regime in Moskou. Slechts een paar maanden na de Baltische Ketting viel in Berlijn de Muur, en in 1990 en 1991 maakten steeds meer staten zich los van de Sovjet-Unie. Uiteindelijk werd op 26 december de Sovjetvlag op Kremlin gestreken en hield de Sovjet-Unie op te bestaan. De bevolkingen van Estland, Letland en Litouwen hadden hun vrijheid terug.¹

Wat mij betreft is de Baltische ketting een sterk bewijs dat grote veranderingen mogelijk zijn als mensen zich verzamelen in een vreedzaam protest. De ketting is ook een symbool van menselijke verbondenheid in het streven naar vrede en veiligheid. Het protest van de Baltische volken is een inspiratie voor ons allemaal: als je verandering wilt, ga dan niet bij de pakken neerzitten en grijp ook niet naar de wapens, maar zet je samen met anderen in om het verschil te maken.

Naar:

'History', Thebalticway.eu, 2021.

'The Baltic way to independence, 30 years since the landmark human chain protest', LRT 23 augustus. 2019.

¹ M. Kjaergaard & J. A. Kjaergaard Larsen, *The Baltics – 10 Years of Independence*, Nationalbanken Denmark, p. 53.

HORATII, DAVID & STAATSP LICHT

*Door: Stijn Harryvan, Eduard Jannis de Reu BA en
Marwan El Khattabi*

In dit artikel staat het schilderij de Eed van de Horatii van Jacques-Louis David uit 1785 centraal. Het verhaal dat als inspiratie diende zal eerst verteld worden, hierna wordt behandeld hoe dit schilderij de waarde reflecteert die uiteindelijk een belangrijke aanzet tot de Franse revolutie zouden worden en tenslotte hoe deze idealen en de beeldtaal van het schilderij zelf hergebruikt en misbruikt werden door Nazi-Duitsland.

Jacques-Louis David werd in 1748 geboren in Parijs en maakte op 41 jarige leeftijd de bestorming van de Bastille mee. David diende ook in januari 1794 als president van de *convention nationale* als lid van de radicale *Montagnards* partij. David was een van de belangrijkste schilders van de 18e eeuw. Zijn werken tonen duidelijk de transitie van de late Franse barok en rococo naar het neoclassicisme. Tevens was David de hofschilder van keizer Napoleon. Het schilderij *de Eed van de Horatii* beeldt een scène af uit het hierna behandelde verhaal.¹

Het verhaal van de Horatii is aan ons overgeleverd door de Romeinse dichter Livius in zijn boek *Ab Urbe Condita*.² In de *Ab Urbe Condita* beschreef Livius de geschiedenis van het Romeinse rijk, dat op dat moment zo'n acht eeuwen bestond. In de tijd van de derde Romeinse koning Tullus Hostilius werd tijdens de oorlog tussen Rome en Alba Longa besloten om de oorlog te beslissen door een duel tussen de twee drielingen: de Horatii uit Rome en de Curiatii uit Alba Longa. De Horatii stemde hiermee in ondanks dat een van hun zussen verloofd was met een van de Curiatii.

De drie Curiatii wisten twee van de drie Horatii te doden, maar zij raakten ook zelf gewond bij deze gevechten. De laatste Horatius, genaamd Publius, vluchtte weg en werd door de Curiatii achtervolgd.

1 Fred S. Kleiner, *Gardner's Art through the Ages: A Concise Global History*, Boston: Cengage, 2017, p. 324-325.

2 Livius, *Ab Urbe Condita*, 1.24-26.

Zij konden echter Publius Horatius niet bijhouden. Nu zij alle drie verschillende verwondingen hadden, hadden zij ook een verschillend tempo tijdens de achtervolging. Publius Horatius maakte van deze gelegenheid gebruik om de Curiatii zodoende een voor een aan te vallen. De gewonde Curiatii konden zich niet meer voldoende verweren en werden zodoende eenvoudig gedood door Publius Horatius.

Zegevierend keerde hij terug naar Rome met de wapenrusting van de Curiatii. Zijn zus, die hem bij de poorten van Rome opwachtte, was verloofd met een van de Curiatii. Toen zijn zus de wapenrusting herkende en beseftte dat haar verloofde dood was, schreeuwde ze het uit van verdriet en riep jammerend hardop de naam van haar verloofde. Horatius trok hierop zijn zwaard en stak zijn zus dood, omdat zij de vreugde van zijn overwinning had verpest.

Publius Horatius werd vervolgens hierom aangeklaagd en veroordeeld voor hoogverraad. Nadat hij een beroep had gedaan op de volksvergadering, werd hij echter door een stemming vrijgesproken. Hij diende wel een publieke vernedering te ondergaan, om zijn onderwerping aan de Romeinse wet te tonen. Dit verhaal zou een reden kunnen zijn voor het ontstaan van de mogelijkheid om beroep in te stellen bij de volksvergadering.

Het verhaal van de Horatii werd tijdens de Franse Revolutie gezien als een voorbeeld van ideaal handelen.³ De broers trekken ten strijde ongeacht de gevolgen die dit kan hebben voor hun familie. De belangen van de staat krijgen hier voorrang op die van de broers zelf. In de Franse revolutie werd het idee aangehangen dat de staat de hoogste macht was, waardoor de loyaliteit van de burgers dus aan de staat en aan het collectieve belang toebehoorde en niet aan een particulier belang. Deze staatsmacht was gebaseerd op het revolutionaire ideaal van *fraternité*, het

3 Fred S. Kleiner, *Gardner's Art through the Ages: A Concise Global History*, Boston: Cengage, 2017, p. 324-325.

idee dat er een broederlijke band bestaat tussen alle Franse burgers en dat daarmee het collectieve belang dus ook een familiair belang werd. Ook werd iedere burger geacht deel te nemen aan de nieuwe Franse Republiek. De burgers hadden de aristocratie als hoogste macht vervangen, maar moesten dan ook daadwerkelijk gebruik maken van deze macht.

David wilde duidelijk zelf ook een gelijkenis zien tussen de Horatii en de Franse revolutionairen. Op het schilderij *Le Serment du Jeu de paume* beeldt hij een aantal van de aanwezigen af op een manier die sterk aan de houding van de Horatii doet denken. Het schilderij beeldt de Eed op de Kaatsbaan af, die een paar dagen na de bestorming van de Bastille plaatsvond en een van de belangrijkste momenten aan het begin van de Franse Revolutie is.

De eed van de Horatii heeft nog een periode van relevantie gekend. Het schilderij is namelijk ook als propaganda gebruikt door de NSDAP in Duitsland in de 20ste eeuw. Dit, omdat de idealen die David tot het verhaal trok ook door de nazis als waardevol werden beschouwd. Adolf Hitler was van mening dat het Duitse volk onderdeel was van een Arisch ras. Dit ras zou volgens de nazi's een dat boven de andere rassen stond. Dit idee van superioriteit was van groot belang voor de ideologie van de nazi's. Hitler was van mening dat de leiders van het oude Rome, net zoals het Duitse volk, Arisch waren.

Om deze reden was Rome van belang voor het verhaal van het Duitse volk. Om aan de macht te blijven, was een belangrijk ideaal van de nazi's het idee dat het partijbelang boven particulieren belangen stond. Dit toonde zich bijvoorbeeld in de repressie van

dissidenten. De loyaliteit van het volk moest dan niet bij de individuen, maar bij de partij liggen.

Deze idealen herkende de nazi's in het schilderij van David. De krachtig afgebeelde broers waren een voorbeeld voor de ideale Arische man. De groet die de mannen brengen was een inspiratie voor de Hitlergroet. De vader is eveneens gespierd en sterk afgebeeld en is bereid zijn zoons op te offeren voor de staat. Volgens de nazi's maakte dit hem een bewonderenswaardig figuur.

Het verhaal van de Horatii en Davids weergave is dus tijdloos. De idealen die vertolkt worden in het verhaal zijn voor verschillende bewegingen met ver uiteenlopende gedachtegoeden gebruikt. Davids weergave van het verhaal heeft niet alleen zijn eigen weergave van de Franse Revolutie beïnvloed, maar ook de beeldtaal van Nazi Duitsland. Hoe zeer de burger een staatsplicht heeft is nog steeds onderwerp van discussie. Redelijkerwijs bevinden wij ons vandaag de dag in een tijd waar er maar weinig plicht jegens de staat gevoeld wordt. Deze mogelijk plichtsverzuim is in recente jaren weer een onderwerp van discussie geworden.

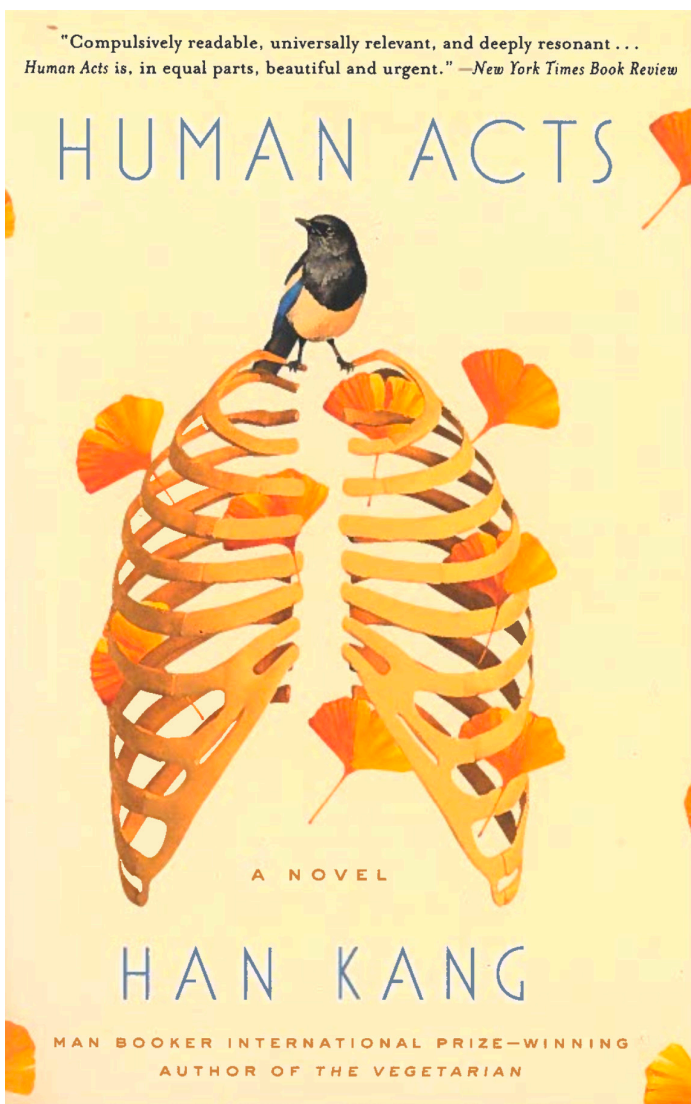
Ter conclusie nog een wijsheid van Heraclitus: De grote massa der mensen heeft geen kijk op het soort dingen waarop zij stuit, en wanneer die worden uitgelegd brengen zij geen begrip op maar houden vast aan hun particuliere opvattingen.⁴

4 Heraclitus, *Fragmenten*, bezorgd, vertaald en toegelicht door J. Mansfeld, Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 1979, p. 23.

RECENSIE 'HUMAN ACTS' - HAN KANG

Door: Sophia Blomjous

'*Human Acts*' begint in de Zuid-Koreaanse stad Gwangju ten tijde van grote protestacties tegen de autoritaire leider in 1980. De jonge scholier Dong-ho is op zoek naar zijn beste vriend en komt als vrijwilliger te werken in een gymzaal, waar de lichamen van overleden demonstranten worden opgeborgen. Hij moet de lijken voorzien van een label, zodat familieleden die iemand zoeken makkelijk hun geliefde kunnen vinden. In zijn zoektocht komt Dong-ho terecht bij de harde kern van de demonstranten. De daarop volgende hoofdstukken spelen zich steeds iets later af, van een paar minuten tot ruim 30 jaar. De lezer wordt zo door de tijd heen meegenomen, waarbij steeds een ander personage centraal staat die een connectie heeft met Dong-ho en de opstand in Gwangju.

'*Human Acts*' geeft een gefictionaliseerde weergave van de nasleep die de volksopstand in Gwangju had voor de mensen die direct en indirect slachtoffers waren. In maart 1980 begonnen studenten en professoren te demonstreren in de stad tegen de nieuwe president Doo-hwan Chun, die na een coup in 1979 aan de macht was gekomen. De opstand werd in mei hard neergeslagen op bevel van de president, die gebruik maakte van de Oorlogswet om een staat van beleg af te kondigen.¹ Tussen 18 en 27 mei 1980 heeft het Zuid-Koreaanse leger vele demonstranten verwond of gedood, waaronder veel scholieren en studenten. Deze gebeurtenis staat in Nederland dan ook bekend als het Bloedbad van Gwangju.²

Na het neerslaan van de opstand probeerde het regime verspreiding van het nieuws over Gwangju tegen te houden. Mede hierdoor is er bijvoorbeeld nog altijd onduidelijkheid over het precieze aantal slachtoffers. Officiële bronnen melden zo'n 270 dodelijke slachtoffers, terwijl mensen uit Gwangju zelf hogere aantallen noemen.³ Verder bestaat er ook nog veel onduidelijkheid over wat er met de politieke gevangenen gebeurde en wie er welke verantwoordelijkheden droeg.

1 Don Oberdorfer en Robert Garlin, *The two Koreas* (2014), p. 95-98.

2 'Achtien jaar later worstelt Zuid-Korea nog met het 'bloedbad van Kwangju' *Trouw* 8 april 1998.

3 Don Oberdorfer en Robert Garlin, *The two Koreas* (2014), p. 102. Op Wikipedia staat een aantal van tussen de 500 en de 2000, maar het nieuwsbericht waarnaar verwezen wordt noemt deze cijfers niet.

President Chun stapte na grote demonstraties in 1988 uiteindelijk op, waarna een goede vriend van hem, Tae-woo Roh, werd verkozen tot de volgende president. Dit ging gepaard met een grondwetswijziging die de presidentiële termijn limiteert tot vijf jaar. In 1995 werden beide oud-presidenten veroordeeld, Chun tot de doodstraf en Roh tot 22 jaar cel, voor het plegen van een staatsgreep in 1979 en het bloedbad van 1980.⁴ Een jaar later werd de straf van Chun omgezet in levenslang en kreeg Roh strafvermindering.⁵ Weer een jaar later verleende toenmalig president Kim beiden gratie, waardoor ze weer op vrije voeten kwamen.⁶

In het laatste hoofdstuk komt de auteur aan het woord. Ze is zelf geboren in Gwangju en verhuisde op negenjarige leeftijd naar Seoul, een paar maanden voor de protesten uitbraken in haar geboortestad. Haar ouders waren altijd erg voorzichtig als ze het hadden over de gebeurtenissen in de stad na hun vertrek, maar haar vader had een boek ter nagedachtenis van de slachtoffers. In dat boek stond onder meer een foto van een overleden jonge vrouw met een grote wond in haar gezicht. Deze foto bleef altijd in het geheugen van de auteur. In haar zoektocht naar de geschiedenis van de opstand leerde ze over hoe militairen wreed tekeer gingen tegen de demonstranten, maar ook hoe er militairen waren die de gewonden snel naar het ziekenhuis brachten. Vooral leerde ze hoe niemand leek te weten hoe ze moesten handelen. Aan het einde ontdekt ze wat er met de jongen die in haar oude huis kwam te wonen, Dong-ho, is gebeurd.

De vertelvorm van het boek verwisselt steeds wanneer er een andere verteller is. In enkele hoofdstukken gebruikt de auteur “jij”, wat mij aan het begin enigszins stoorde. Na een paar bladzijden viel me dit echter niet meer op en werd ik meegezogen in het verhaal. Ik denk ook dat deze manier van vertellen ervoor zorgde dat de scènes uit het boek bij mij soms erg dichtbij kwamen.

Mocht je interesse hebben in dit onderdeel van de moderne geschiedenis van Zuid-Korea raad ik het *zeker* aan om dit boek eens op te pakken.

Als leeswijzer geef ik wel mee dat een groot aantal gebeurtenissen erg expliciet wordt beschreven. Hoewel het (Engelstalige) boek maar 212 pagina's dik is, heb ik zelf toch ruim de tijd moeten nemen om het te lezen. Ik moest na ieder hoofdstuk namelijk alles wel even laten bezinken. Naast de haast klinische beschrijvingen van gruwelijkheden, bestaat het boek vooral uit mooie passages die aanzetten tot dieper nadenken wat ‘Human Acts’ allemaal omvatten. Ja, de mens is in staat om anderen de vernederen, te mishandelen en te vermoorden, maar de mens is ook in staat om dat alles te riskeren om op zoek te gaan naar een goede vriend.

“It was impossible for them to pull the trigger knowing that a person would die if they did so. They were children. We had handed out guns to children. Guns they were not capable of firing.”

“방아쇠를 당기면 사람이 죽는다는 걸 알면서 그렇게 할 수가 없었습니다. 우리 쓸 수 없는 총을 나눠 가진 아이들이었던 겁니다.”

Originele titel: *소년이 온다* (De jongen komt eraan), gepubliceerd in 2014.

Naar het Engels vertaald door Deborah Smith in 2016

Er bestaat ook een Nederlandse vertaling van de Engelse versie door Monique Eggermont, gepubliceerd in 2016, genaamd ‘Mensenwerk’.

4 ‘Zuid Koreaan Chun Doo-Hwan krijgt doodstraf voor plegen staatsgreep’ *Trouw* 27 augustus 1996.

5 ‘Doodstraf ex-president Korea wordt omgezet in levenslang’ *Trouw* 17 december 1996.

6 ‘Zuid-Koreaanse ex-presidenten uit gevangenis’ *Trouw* 23 december 1997.

DE ARABISCHE LENTE: LIBIË

Door: Marwan El Khattabi

De term “lente” roept beelden op van een seizoen van groei en vernieuwing, een tijd waarin nieuw leven uit de diepten van de winter tevoorschijn komt. In die zin kan de Arabische Lente gezien worden als een metafoor voor het menselijke verlangen naar verandering en vooruitgang, een verlangen naar een nieuw begin en een betere toekomst. Men kan echter zijn vraagtekens zetten bij het feit of de Arabische Lente in Libië daadwerkelijk heeft geresulteerd in een betere toekomst. Wegens de omvang van de Arabische Lente in Libië is het niet mogelijk om dit fenomeen volledig te analyseren. Zodoende zal ik mij focussen op een aantal actuele gegevens die relevant zijn voor de Libische staat. Een staat waarin de macht vandaag de dag erg verdeeld is.¹

Van kolonie naar onafhankelijkheid

Het proces van de Libische onafhankelijkheid begon in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. In 1949 nam de VN resolutie 289 (IV) aan waarin werd opgeroepen tot de oprichting van een verenigde en onafhankelijke Libische staat. Zodoende ontstond Libië door de fusering van de regio's: Tripolitanië, Fezzan en Cyrenaica. Libië werd op 24 december 1951 onafhankelijk van Italië, na een periode van bezetting en koloniale heerschappij die meer dan drie decennia had geduurd.² Er werd een nieuwe grondwet opgesteld en in 1951 werd koning Idris I gekroond tot staatshoofd van het nieuw gevormde koninkrijk Libië.³

Al Fatah Revolutie

Op 1 september 1969 voerden Muammar Al-Qadhafi en een groep collega-officieren een staatsgreep uit in Libië. Deze staatsgreep stond

ook wel bekend als de Al-Fatah Revolutie.⁴ In die tijd was de heerschappij van koning Idris I zwak en ineffectief. Al-Qadhafi en zijn collega's maakten deel uit van een groep jonge, idealistische officieren die gefrustreerd waren door de corruptie en stagnatie van de Libische monarchie. De koning gebruikte namelijk het oliegeld om familie- en stamallianties te versterken die in ruil voor het geld hun steun zouden betuigen aan de monarchie. De officieren wilden echter het oliegeld gebruiken om de economische en politieke apparaat van de staat op te bouwen.⁵ Ze vormden een geheime organisatie die bekend stond als de Free Officers Movement, die zich toelagde op het omverwerpen van de koning en het vestigen van een nieuwe regering.⁶ De staatsgreep verliep bloedeloos en relatief gewelddoos, waardoor het succesvol was.⁷ Al-Qadhafi riep zichzelf uit tot de nieuwe leider van Libië.⁸ Hij na-

4 K. Salak, 'Rediscovering Libya', *National Geographic Adventure* 2006.

5 D. Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Cambridge: Cambridge University Press 2012.

6 H.C. Metz, *Libya: A Country Study*, Washington D.C.: Library of Congress 1989.

7 '1969: Bloodless coup in Libya', *bbc.com*, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

8 A. Zeidan, 'Muammar Al Qaddafi', *britannica.com*, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

1 Z. Abdessadok, 'Libya Today: From Arab Spring to failed state', *aljazeera.com*, 30 Mei 2017.

2 N. Barbour, L.C. Brown, D.D. Cordell, 'History of Libya', *britannica.com*, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

3 A. Zeidan, 'Idris I', *britannica.com*, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

tionaliseerde ook de olie-industrie van het land en voerde een reeks socialistische hervormingen door. Deze hervormingen zouden volgens hem meer welvaart en gelijkheid voor het Libische volk brengen.⁹

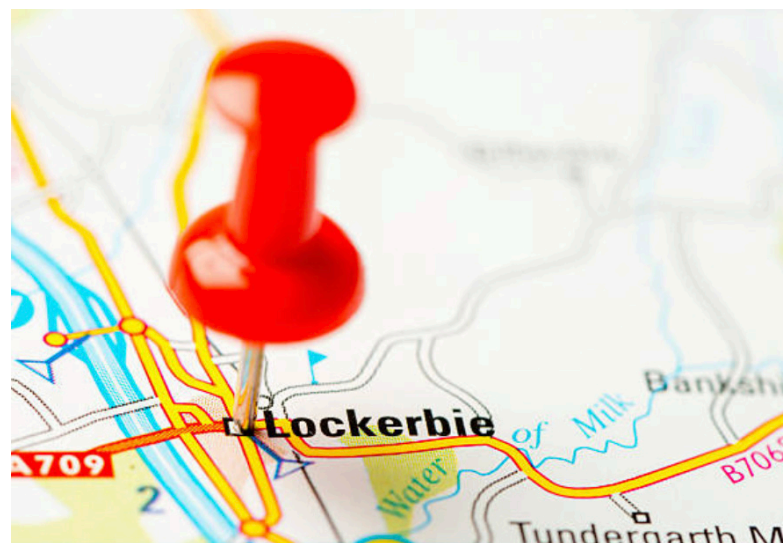
De weg naar welvaart

Tijdens het bewind van Al-Qadhafi kende de Libische economie periodes van zowel groei als achteruitgang. Het land kende in de jaren zeventig en tachtig een aanzienlijke stijging van het BBP per hoofd van de bevolking, grotendeels als gevolg van de hoge prijs van olie- en gasexport.¹⁰ De economie had echter ook te lijden onder periodes van internationale sancties en conflicten.¹¹

Volgens gegevens van de Verenigde Naties is het BBP per hoofd van Libië gestegen van €2.750 in 1970 tot €11.000 in 2010.¹² In 2010 had Libië dan ook het hoogste BBP per hoofd van Afrika, hoger dan vele Europese landen.¹³ Het land kende in de jaren negentig echter een aanzienlijke daling van het BBP per hoofd van de bevolking als gevolg van internationale sancties die aan het land waren opgelegd als reactie op zijn betrokkenheid bij terrorisme en andere internationale conflicten.¹⁴ Over het algemeen was de Libische economie tijdens het bewind van Al-Qadhafi sterk afhankelijk van olie- en gasexport, en de regering gebruikte olie-inkomsten om een reeks sociale programma's en infrastructuurprojecten te financieren.¹⁵

Op het gebied van terrorisme was Al-Qadhafi een controversieel figuur. Zo is hij in de jaren zeventig, tachtig en negentig veelvuldig in verband gebracht met het steunen

al dan niet het zelf uitvoeren van terroristische aanslagen.¹⁶ De meest bekende zal waarschijnlijk de Lockerbie-aanslag zijn. In 1988 explodeerde een Amerikaanse Boeing boven Lockerbie tijdens een terroristische aanslag. Daarbij kwamen 270 mensen om het leven, waaronder alle inzittenden van het Pan Am-vliegtuig en elf mensen op de grond in het Schotse dorpje Lockerbie.¹⁷ Libië heeft in 2003 de verantwoordelijkheid op zich genomen voor de Lockerbie-aanslag in 1988.¹⁸ Dit zou een strategische zet kunnen zijn geweest. Het westen had namelijk ten gevolge van de aanslag economische sancties getroffen tegen Libië.¹⁹ De Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk waren bereid om, een paar dagen nadat Libië de verantwoordelijkheid op zich had genomen, deze sancties op te heffen²⁰

9 H. Tanner, 'Libya Takes Over All Oil Companies Operating There' *New York Times*, 2 september 1973.

10 'The Gaddafi Period', libyanheritagehouse.org, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

11 R. Nephew, *Libya: Sanctions Removal Done Right?*, Columbia: Center on Global Energy Policy at Columbia University 2018.

12 'Per capita GDP at current prices - US dollars: Libya', un.org, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

13 World Development Indicators, databank.worldbank.org, geraadpleegd op: 8 maart 2023.

14 R. Nephew, *Libya: Sanctions Removal Done Right?*, Columbia: Center on Global Energy Policy at Columbia University 2018.

15 R. Nephew, *Libya: Sanctions Removal Done Right?*, Columbia: Center on Global Energy Policy at Columbia University 2018.

16 S. Obeidat, 'Muammar Qaddafi and Libya's Legacy of Terrorism', pbs.org, 13 oktober 2015.

17 'Libië: Lockerbie-zaak gesloten', nos.nl, geraadpleegd op: 9 maart 2023.

18 M. Wehbe, 'The transcript of a letter sent to the UN Security Council from Libyan UN envoy Ahmed Own, accepting responsibility for the 1988 Lockerbie bombing', syr.edu, z.d.

19 V. Popovski, 'Fighting the Colonel: UN Security Council Sanctions on Libya', unu.edu, 10 mei 2011.

20 'UK, US tell Security Council they are ready to see sanctions against Libya lifted', news.un.org, geraadpleegd op: 9 maart 2023.

De oplettende lezer merkt op dat Libië dus niet heeft toegegeven achter de aanslag te zitten. In 2010 heeft Al-Qadhafi in een interview met SBS persoonlijk ontkend achter de Lockerbie-aanslag te zitten. Libië heeft onder het bewind van Al-Qadhafi in de jaren negentig en later veel gevochten tegen het oprukkende terrorisme vanuit het midden-oosten. Het toenmalige Libische regime slaagde er dan ook in om deze terroristische groeperingen onder de duim te houden.²¹ Het eerste internationale arrestatiebevel tegen Osama Bin Laden werd bijvoorbeeld uitgevaardigd in april 1998, niet op verzoek van de Amerikanen of Europeanen, maar op verzoek van kolonel Al-Qadhafi.²²

Het beleid van Al-Qadhafi bevatte ook de nodige mensenrechtenschendingen. Zo arresteerden de politie en geheime diensten onder andere academici, advocaten, studenten, journalisten, communisten, Trotskyisten en leden van het Moslimbroederschap als er aanwijzingen waren dat zij niet op een lijn stonden met het Libische regime.²³

Er zijn een aantal mislukte coups gepleegd tegen het bewind van Al-Qadhafi. Deze coups werden hardhandig afgeslagen door de samenzweerders te executeren.²⁴ Volgens Human Rights Watch zijn op 28 en 29 juni 1996 bijvoorbeeld meer dan duizend politieke gevangenen geëxecuteerd door geheime diensten.²⁵

Volgens de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties zijn in de burgeroorlog van 2011 ook verschillende mensenrechtenschendingen gepleegd door het Libische leger. Zo was er onder andere sprake van excessief machtsop treden, martelingen en willekeurige arrestaties.²⁶ Deze praktijken werden echter ook verricht door de rebellen, die het Libische regime van Al-Qadhafi omver wilden werpen.²⁷

21 *Libya's Terrorist Descent: Causes and Solutions*, Washington D.C.: U.S. Government Publishing Office 2016.

22 M. Stone, 'Bin Laden Was Made A Wanted Man By Gaddafi' news.sky.com, 2 mei 2011.

23 'Factbox: Gaddafi rule marked by abuses, rights groups say', reuters.com, geraadpleegd op: 9 maart 2023.

24 'Factbox: Gaddafi rule marked by abuses, rights groups say', reuters.com, geraadpleegd op: 9 maart 2023.

25 'Factbox: Gaddafi rule marked by abuses, rights groups say', reuters.com, geraadpleegd op: 9 maart 2023.

26 *Report of the International Commission of Inquiry on Libya* (Advies 19/68 van maart 2012 aan de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties) Genève: 2012.

27 *Report of the International Commission of Inquiry on Libya* (Advies 19/68 van maart 2012 aan de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties) Genève: 2012.

De rebellen werden gesteund door de terroristische organisatie Al-Qaeda, een fervente tegenstander van het Libische regime.²⁸ Desondanks heeft het westen deze rebellen gefinancierd met vele miljoenen euro's.²⁹

Het plukken van bedorven vruchten

Als we een snelle sprong in de tijd maken, zien we dat na de val van Al-Qadhafi in 2011, de situatie in Libië nooit is gestabiliseerd. Er zijn telkens weer rivaliserende groepen met elkaar in strijd om de macht. Een klein jaar geleden waren er bijvoorbeeld dertien doden gevallen bij vuurgevechten tussen rivaliserende milities in het centrum van de Libische hoofdstad Tripoli. Onder de slachtoffers zouden zich een aantal burgers bevinden, onder wie een kind van twaalf jaar oud. Er waren verder tientallen mensen gewond geraakt.³⁰

Volgens gegevens van de Verenigde Naties is het BBP per hoofd van de bevolking van Libië gedaald

28 'Al Qaida steunt betogers in Libië', nos.nl, 24 februari 2011.

29 *Report of the International Commission of Inquiry on Libya* (Advies 19/68 van maart 2012 aan de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties) Genève: 2012.

30 'Zeker 13 doden bij gevechten tussen Libische milities in Tripoli', nos.nl, 23 juli 2022.

van €11.000 in 2010 tot €5800 in 2021.³¹ Dit is een daling van maar liefst 47% in 11 jaar tijd. Zoals ik eerder aangaf is de Libische economie over het algemeen sterk afhankelijk van olie- en gasexport. Dit gaat begrijpelijkerwijs een stuk lastiger als er verschillende milities om de macht strijden. De hoeveelheid olie dat in de tien jaar tijd na de val van Al-Qadhafi's regime werd geëxporteerd (2011-2021) is dan ook ruim gehalveerd vergeleken met de hoeveelheid olie dat in de laatste vijf jaar van Al-Qadhafi's regime (2005-2010) werd geëxporteerd.³²

Het onderwijs is tevens slachtoffer geworden van de aanhoudende conflicten in Libië. Zo sloten de scholen begrijpelijkerwijs tijdens de eerste burgeroorlog in 2011. Dit was echter niet de enige keer. Volgens UNICEF sloten de scholen ook in 2014, 2018, 2019 en 2020 wegens de intensiverende gewapende conflicten.³³ Sommige scholen zijn verwoest, terwijl andere scholen worden gebruikt als vluchtelingenkampen.³⁴

Het aanhoudende conflict tussen de verschillende milities verhindert de Libische autoriteiten om voldoende middelen in te zetten om terroristische groepen te bestrijden.³⁵ Ondanks de politieke instabiliteit zijn terroristische organisaties zoals ISIS en Al-Qaeda er niet in geslaagd om territoriale controle uit te oefenen in Libië.

Deze groeperingen vormen desondanks wel een bedreiging voor de Libische maatschappij.³⁶ Tijdens de val van Al-Qadhafi's bewind waren er tussen de 100 en 300 gewapende milities, maar volgens een Europese studie zijn er nu ongeveer 1.600 milities, bendes en criminele organisaties actief in het land.³⁷ Ondanks het wapenembargo tegen Libië dat is opgelegd door Resolutie 1973 van de VN-Veiligheidsraad, zijn er meer dan 20 miljoen wapens aanwezig in het land, dat ongeveer 6 miljoen inwoners telt.³⁸

31 'Per capita GDP at current prices - US dollars: Libya', un.org, geraadpleegd op: 10 maart 2023.

32 'Volume of crude oil and petroleum products exported from Libya from 2000 to 2021', statista.com, geraadpleegd op: 10 maart 2023.

33 L. Eyad, 'Education in Libya is free but inaccessible', mena.fes.de, 27 januari 2021.

34 Country Office Annual Report 2020: Libya', unicef.org.

35 'Country Reports on Terrorism 2019: Libya', state.gov.

36 'Country Reports on Terrorism 2020: Libya', state.gov.

37 'Libya's Terrorist Descent: Causes and Solutions', Washington D.C.: U.S. Government Publishing Office 2016.

38 'Libya's Terrorist Descent: Causes and Solutions', Washington D.C.: U.S. Government Publishing Office 2016.

De Arabische Herfst

Of Al-Qadhafi een goed persoon en/of politiek leider was, is hier niet aan de orde. Een antwoord op die vraag vergt een sterk uitgebreid onderzoek die tientallen al dan niet honderden pagina's strekt. Een jonge Libische student zei: "Veel mensen zeggen dat het beter was onder Al-Qadhafi, dat de revolutie een vergissing was. Wat ze bedoelen is dat de zaken nu erger zijn dan toen."³⁹ Deze student slaat de spijker op zijn kop. We kunnen concluderen dat de Libische staat er op dit moment slechter aan toe is dan vóór de val van Al-Qadhafi. Dit alles heeft te maken met het feit dat Libië onder het regime van Al-Qadhafi een stuk veiliger en stabiel was.⁴⁰ Obama trok in 2016 dan ook de conclusie dat de interventie in Libië de grootste fout is geweest in zijn presidentschap.⁴¹ Dit had mede te maken met het feit dat men geen plannen had gemaakt voor de wederopbouw van Libië.⁴²

Men was gefixeerd op het doel om Al-Qadhafi af te zetten, maar keek niet verder. Het ontbrak aan visie. De Arabische Lente had moeten zorgen voor groei en vernieuwing, maar Libië kreeg er grotere instabiliteit en een verslechterde welvaart voor terug.

39 C. Stephen, 'Libya's Arab spring: the revolution that ate its children' *theguardian.com*, 12 maart 2023.

40 C. Stephen, 'Libya's Arab spring: the revolution that ate its children' *theguardian.com*, 12 maart 2023.

41 'Barack Obama says Libya was 'worst mistake' of his presidency' *theguardian.com*.

42 'Libya's Terrorist Descent: Causes and Solutions', Washington: U.S. Government Publishing Office 2016.

SIRIUS XVIII